

HankkeReki 22.10.02/MN,

Hämeenkoski
Pyhän Laurin kirkon raunioalue
Ns. kellotapulin tutkimukset 2000
HuK Anu Kehusmaa
Turun yliopisto/RHO

*Tämä on uusi, 27.11.2002 laitetty
versio. Vanha versio hävitetty.*

Arkisto- ja rekisteritiedot

Hämeenkoski, Kirkonkylä

Pyhän Laurin kirkon raunioalueen itälaidalla sijaitsevan rakennusjäännöksen itäpuoliskon tutkimukset, sekä hautausmaan itäpään laajuuden selvittäminen.

213309, Koski HL 1964

Koordinaatit:

x = 6769,05 y= 1561,15 z= 111 m mpy

Maanomistaja:

Hämeenkosken seurakunta, 16800 Hämeenkoski

Tutkimuslaitokset:

Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologian oppiaine ja Museovirasto,
Rakennushistorian osasto

Kaivauksen johtaja.   HuK Anu Kehusmaa professori Jussi-Pekka Taavitsaisen ja dosentti
Markus Hiekkasen valvonnassa

Kenttätyöaika: 3.-28.07.2000

Löydöt:

KM 2000064:1-26   Diariointipvm. 25.09.2000

Rahakammio: 2001007:1-2

Valokuvat:

Mustavalkonegatiivit   124571:1-48   Diariointipvm: 21.8.2000

Diapositiivit: 124570:1-44   Diariointipvm: 21.8.2000

Aikaisemmat tutkimukset:

Henrik Lilius, 1962, Museoviraston topografinen arkisto

Miikka Kumpulainen ja Petteri Liesivuori, 1996, MV rakennushistorian osaston arkisto

Miikka Kumpulainen, 1997, MV RHO:n arkisto

Tanja Ratilainen, 1998, MV RHO:n arkisto

Virva Lompolo, 1999, MV RHO:n arkisto

Aikaisemmat tarkastuskäynnit ja matkakertomukset:

Alfred Hackman 1892, Muinaismuistoyhdistyksen viides taidehistoriallinen tutkimusretki

Museovirasto, historian topografinen arkisto

Henrik Lilius 26.-27.6.1961, MV, RHO:n arkisto

Markus Hiekkänen 9.6.1994, MV RHO:n arkisto

Markus Hiekkänen 7.6. 1995, MV RHO:n arkisto

Markus Hiekkänen 24.5.1996, MV RHO:n arkisto

Markus Hiekkänen 3.6.1996, MV RHO:n arkisto

Markus Hiekkanen, Sakarti Mentu ja Jyrki Simovaara 11.7.1996.

MV RHO:n arkisto

Markus Hiekkanen ja Timo Pärssinen 25.7.1996, MV RHO:n arkisto

Marianna Niukkanen 4.8.1998, MV RHO:n arkisto

Aikaisemmat löydöt:	1996	KM97004:1-32
	1997	KM98014: 1-20 Rahakammio98016:1-3
	1998	99035:1-95 Rahakammio99023:1-2 Rakennusfragmentit 1221:1-17
	1999	KM2000027:1-31

Kaivauskertomuksen sivumäärä: 7

Liitteet:

Mustavalkonegatiiviluettelo

Dialuettelo

Löytöluettelo (uusittu 27.11.2002)

Rahaluettelo

Ihmislueluettelo (uusittu 27.11.2002)

Luettelo poistetuista löydöistä (lisätty 27.11.2002)

Tiilimittaluettelo

Laastinäyteluettelo (laastinäytteet on talletettu Turun yliopiston näytevarastoon ja ne löytyvät TYA-kokoelmasta viitteellä HÄMEENKOSKI, Pyhän Laurin kirkon kaivaustutkimus 2000. Näyte 1-2.

Karttaluettelo

Kopiot kartoista

Maanäyteluettelo

Maanäytetulokset

Selvitys vuoden 2000 kaivauskertomukseen tehdyistä lisäyksistä ja muutoksista (lisätty 27.11.2002)

Kertomuksessa käytettyjen lyhenteiden selitykset:

Dt dokumentointitaso= teknisin tasoin kaivetu alueen, eli lähinnä rakennusjäännöksen ulkopuolisen alueen mukaan piirretty taso, jossa on myös luonnollisin kerroksin kaivetut yksiköt. Yksiköitä ei ole kuitenkaan numeroitu.

E-seinä itäseinä

k.muoto kannan muoto

k. paks. kannan paksuus

k. pit./lev. Kannan pituus/leveys

krs kerros

kuvaussuunta ilmansuunta, josta kuvattu

luett.nro dialuettelon KM-numero

n neliö

N-seinä pohjoisseinä

O ovaali

sk suorakaide

S-seinä eteläseinä
W-seinä länsiseinä

Alkuperäisen kaivauskertomuksen säilytyspaikka:
Museoviraston, rakennushistorian osaston arkisto

Arkisto- ja rekisteritiedot uusitut 28.11.2002 Tanja Ratilainen Kehusmaan 2000 rekisteritietoja pohjana käyttäen.

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	5
1.0. Aikaisemmat kaivaustutkimukset raunioalueella.....	5
1.1. Ns. kellotapulin tutkimushistoria.....	5
1.2. Raunioalueen historia.....	5
1.3. Työvoima ja rahoitus.....	5
2. KAIVAUSMETODI	5
2.1 ”Tapulin” alue.....	5
2.2. Koeoja.....	6
3. HAVAINNOT	7
3.1.1. Pintamaan poisto ja taso 0 varsinaisella kaivausalueella.....	7
3.1.2. Taso 1.....	7
3.1.3. Taso 2.....	8
3.1.4. Taso 3.....	9
3.2. Muuri.....	10
3.3. Koeoja.....	10
4. LÖYDÖT	10
4.1. Varsinainen kaivausalue.....	10
4.2. Koeoja.....	10
5. NÄYTTEET	10
6. TULKINTA	11
6.1. Tapulin itäpuoli.....	11
6.2. Koeoja.....	11

LIITTEET

1. JOHDANTO

Kesän 2000 tutkimukset Hämeenkosken Pyhän Laurin kirkon raunioalueella 3.-28.07.2000 ovat jatkoa jo vuodesta 1996 alkaneelle Turun yliopiston, Museoviraston Rakennushistorian osaston, Hämeenkosken kunnan ja Hämeenkosken seurakunnan tutkimusyhteistyölle, jossa on tarkoituksena selvittää Pyhän Laurin kirkon raunioalueen kokoa, laatua ja luonnetta (Ks. lisää aiheesta tutkimussuunnitelma Hiekkanen, Matkakertomus 1994; Taavitsainen, Kehusmaa 1999) sekä saattaa kohde hoidetuksi muinaisjäännökseksi ja nähtävyydeksi.

Vuoden 2000 tutkimusten tarkoitus oli aloittaa ns. tapulirakenteen itäpuoliskon tutkimus sekä selvittää kirkkomaan laajuutta itään päin kymmenen metrin koeojalla ns. tapulin itäpuolella. Ns. tapulin raunioita on tutkittu jo kahtena edellisenä vuonna (ks. aikaisemmat kaivauskertomukset Ratilainen 1998, Lompola 1999). Tuolloin tutkittiin rakenteen länsipuoliskoa.

1.1 Aikaisemmat kaivaustutkimukset raunioalueella

Katso Kumpulainen, Liesivuori 1996, Kumpulainen 1997, Ratilainen 1998.

1.2. Ns. kellotapulin tutkimushistoria

Katso Ratilainen 1998.

1.3. Raunioalueen historia

Katso Kumpulainen 1997.

1.4. Työvoima ja rahoitus

Kaivajina toimi kymmenen hämeenkoskelaista koululaista. Lisäksi ensimmäisellä viikolla kaivauksilla työskenteli vapaaehtoisena työntekijänä lukion kurssia suorittava opiskelija ajalla 3.-6.7. Tutkimusapulaisen sekä piirtäjän tehtävissä toimi ensimmäiset kaksi viikkoa ajalla 3.-14.7. fil yo Leo Paljärvi ja kaksi viimeistä ajalla 17.-28.7. fil yo Nora Heinonen Turun yliopistosta. Kaivaukset kestivät neljä viikkoa.

Hämeenkosken kunta maksoi kaivausjohtajan, piirtäjän sekä työntekijöiden kuukauden palkat sekä materiaalikulut, työvälineet ja valokuvien kehityksen. Kaivausjohtajan jälkityöajan palkka maksettiin professori Taavitsaisen projektia varten saamastaan Suomen kulttuurirahaston stipendistä.

Maanäytteet analysoi Terttu Lempiäinen Turun yliopiston biodiversiteettiyksiköstä. Yli-intendentti Pekka Sarvas Museoviraston Rahakammioista analysoi ja tunnistaa rahat. Ajoitustuloksia ei tätä kirjoitettaessa ole vielä saatu.

2. KAIVAUSMETODI

2.1. ”Tapulin” alue

Varsinainen kaivausalue avattiin vuosien 1998 ja 1999 kaivausalueen itäpuolelle saman kokoisena (54 m²). Alue paalutettiin takymetrin avulla metrin kokoihin ruutuihin. Koordinaatisto asetettiin jatkamaan edellisvuosien koordinaatteja (X= 64-72, Y= 104-109). Takymetrillä paalutettaessa

kiintopisteinä käytettiin edellisvuoden kaivausalueen kulmapaaluja, joihin siirrettiin korkeus kirkon koillisnurkan korkeuspisteestä (112,13 mmpy).

Edellisvuosien kaivauksien perusteella tiedettiin suurin piirtein se, mikä turvekerroksen alla oli vastassa. Lähtökohtana oli se, että esiin paljastuvia muureja purettaisiin mahdollisimman vähän. Myös rakenteen sisäpuolella oleva kylmämuurattu tiililattia jätettäisiin paikalleen. Kaivausjohtajalla oli myös melko vapaat kädet kaivattaa alue teknisinä ja/ tai luonnollisina tasoina. Alueella käytettiin kumpaakin tekniikkaa. Pääsääntönä oli se, että rakenteen ulkopuolella kaivettiin teknisinä 10 cm:n tasoina ja muurien päällä olevia kerroksia poistettiin tietyissä tapauksissa luonnollisina tasoina. Rakenteen sisäpuolella tiedettiin olevan noin 40-50 cm:n paksuinen laastimurskan ja tiilen sekainen purkukerros, joka päätettiin poistaa kahtena paksuna noin 20 cm:n paksuisena kerroksena.

Alueen dokumentointi suoritettiin rakenteen ulkopuolisten teknisten tasojen mukaan ns. dokumentointitasoina, eli luonnollisin ja teknisin kerroksin kaivetut kerrokset on piirretty samoihin karttoihin.

Löydöt otettiin talteen pääosin ruudun tarkkuudella, koska vuonna 1998 oli toteutettu erittäin tarkkaa löytöjen paikalleen mittaamista. Ainoastaan esineet ja kaksi löytynyttä rahaa mitattiin paikalleen. Luonnollisena kerroksena kaivetun muurin kaakkoiskulman päällä olleen mustan maan löydöt otettiin talteen kahtena suurena kokonaisuutena.

Lähinnä rakenteen sisäpuolelta (lattian yläpuolisista kerroksista) tulleet tiilet, joista saatiin vähintään kaksi mittaa mitattiin. Koska viime vuosien kaivauksista oli otettu talteen useita tiiliä, joissa oli eläinten jättämiä jälkiä, ei niitä tänä vuonna talletettu.

Rakenteen päällä ja sisäpuolella kaivettiin pääosin lastoilla. Rakenteen ulkopuolella kaivajat saivat halutessaan käyttää lapiota, sillä saven sekainen hiekka oli raskasta ja kovaa lastoin kaivettavaksi. Kaikki kaivauksilta tullut maa seulottiin. Tästä jouduttiin tinkimään ainoastaan yhtenä päivänä, jolloin satoi rankasti. Avatulla alueella oli kaksi vuoden 1997 tutkimusten koekuoppaa, jotka tutkimattoman maan tullessa esiin kaivettiin normaalisti.

Kiviä ja tiiliä kasattiin sekä kaivausalueen eteläpuolelle aikaisempien vuosien kasoihin, sekä pressun päälle kaivausalueen koillispuolelle lepikkoon. Seulat sijoitettiin kuten edellisinä vuosinakin kaivausalueen luoteispuolelle muutaman metrin päähän kaivausalueesta. Jättemaakasa, jonka alle laitettiin pressu, sijoitettiin noin 10 metrin päähän kaivausalueesta sen luoteispuolelle.

Kaivausta ei saatu päätökseen, mikä olikin odotettavaa edellisvuosien kokemusten mukaisesti. Kaivausta hidastivat erittäin paljon kaivausalueella sijainneen neljän melko kookkaan haapapuun erittäin laajaa juurakkoa (MV 124571:10), joiden poistamiseen ei voitu käyttää mitään koneellista apua, sillä juurakot kasvoivat suurimmaksi osaksi suoraan rakenteen ja muurien päällä. Varsinaisella kaivausalueella päästiin vain dokumentointitasoon kolme.

2.2. Koeoja

Varsinaisesta kaivausalueesta (joka käsitti edellisvuosina esiin kaivetun rakenteen toisen puolikkaan) itään avattiin yhden metrin levyinen ja kymmenen metriä pituinen koeoja. Sen länsireuna määritettiin alkavaksi metrin päästä varsinaisen kaivausalueen itäreunasta, puolestavälistä yhdeksän metrin reunaan. Koeojan koordinaateiksi tulivat tällöin X= 68, Y= 111-120. Koeojan tarkoituksena oli selvittää, miten pitkälle itään Pyhän Laurin kirkon kirkkomaa ulottuu.

Koeoja paalutettiin takymetrillä varsinaisen kaivausalueen tavoin. Ojassa kaivettiin teknisinä 10 cm:n paksuisina kerroksina ja etenkin ensimmäisten kerrosten kohdalla noin 40-50 cm syvyyteen asti lapiolla. Syvemmällä ojassa kaivoivat lapiolla vain luotettavat kaivajat, hautausten paljastuttua kaivettiin yksinomaan lastalla. Syvemmällä ollessa käytettiin myös puolikkaita kerroksia, mikäli haluttiin varmistua hautauksista.

Dosentti Hiekkasen suosituksesta emme ryhtyneet dokumentoimaan ja kaivamaan hautauksia, sillä kaivausaika ei olisi riittänyt siihen. Kaivaus keskeytettiin aina ojan siinä kohdassa, missä havaittiin varma tai todennäköinen haudaus. Oja dokumentoitiin vaaitsemalla sekä piirtämällä ja valokuvamalla, mikä tähän oli aihetta. Koeojan kaivaus saatiin loppuun.

3. HAVAINNOT

3.1.1. Pintamaan poisto ja taso 0 varsinaisella kaivausalueella

Kaivausalue pintavaaittiin. Turve, jonka paksuus oli noin 2-20 cm, poistettiin lähinnä lastoin. Maat seulottiin ja löydöt otettiin talteen ruuduittain. Kaivausalue vaaittiin turpeen poiston jälkeen. Turpeenpoiston jälkeinen taso nimettiin tasoksi 0. Kerroksen 0 pääasiallinen toimenpide oli mittavien juurakkomattojen poistaminen mahdollisimman laajalti.

Turpeen alta tulivat näkyviin eteläseinän isoimmat kivet. Eteläseinän päällä oli vain ohut, noin kahden cm:n paksuinen turvekerros, jonka alta paljastui ruudusta 66/104 ensimmäiset merkit tiilimuurauksesta. Niin etelä- kuin pohjoispuolen pinta-alasta suurin osa oli juurakkoa. Eteläpuolen itälaidassa oli vaaleaa hiekkaa, joka muuttui lounaisnurkkaan päin mentäessä laastin, tiilimurskan ja tiilen sekaiseksi maaksi. Muurin ääriviivat olivat jotenkuten hahmotettavissa isojen kivien sijainnin perusteella.

Pohjoispuolella maa oli lähestulkoon kauttaaltaan vaaleahkoa hiekkaa. Ainoastaan luoteiskulmassa maa oli laastin, tiilimurskan ja tiilen sekaista maata. Ruudun 68/106 tienoilla oli havaittavissa muurausta. Niin tässä kuin kaikissa seuraavissakin kerroksissa ja tasoissa oli hivenen hiiltä.

Muurin eteläseinällä, ruudussa 66/104 tuli heti turpeen alta näkyviin vielä muurinpäällä alkuperäisellä paikallaan olevia tiiliä (ks. kartta 2). Huomionarvoista niissä oli se, että ne oli ladottu/muurattu asentoon, joka ei ollut aivan muurin suuntainen (länsi- itä), vaan pitkä sivu osoitti vinosti kohti koillista. Tämä tiilikerros oli todella ohut ja on vuonna 1998 todennäköisesti epähuomissa poistettu. Tuolloin tapulin seinässä oli tasainen laakakivistä muurattu alue, joka tulkittiin oven paikaksi. Nyt löydetty tiilimuuraus kuului mitä todennäköisemmin tähän oven (tai ikkunan) paikkaan.

3.1.2. Taso 1

Muurien ääriviivat alkoivat hahmottua yhä selkeämmin. Kiviä poistettiin muurin ympäriltä vain siinä tapauksessa, että oltiin jokseenkin varmoja, että eivät kuuluneet itse muuriin.

Maa oli muurin eteläpuolella humuksen sekaista tummaa hiekkaa, joka vaihtui muurin itäpuolella savensekaiseksi hiekaksi. Muurin pohjoispuolella maassa oli lisäksi laastia ja tiilimurskaa. Tapulin sisäpuolella maa oli voimakkaasti tiilimurskan, tiilen ja laastin sekaista hiekkaa. Vuoden 1998 kokemusten perusteella tiedettiin, että lattian päällä oli vain tiilimurskan, tiilen ja laastin sekainen kerros, joten lattian päältä uskallettiin ottaa pois noin 20 cm:n kerros.

Muurin kaakkoiskulmassa poistettiin omana yksikkönään erittäin mustan maan alue. Maassa oli erittäin runsaasti hiiltä ja se oli jokseenkin rasvaisen tuntuista, täysin erilaista kuin muu muurin päällä tai ympärillä oleva maa. Mustan maan alue oli noin 1,5 m² laaja ja noin 5-30 cm paksu. Se sisälsi erittäin paljon palamatonta luuainesta, sekä ihmis-, että eläinluuta. Luut olivat maassa sekaisin. Mustan maan alta paljastui muuriin kuuluvia kiviä sekä pehmeää laastia.

Muurin eteläseinän etelälaidalta ruudusta 65/105 tuli esiin laastimuurausta (ks. kartta 3), joka jätettiin paikalleen.

3.1.3. Taso 2

Toisessa tasossa muurin ulkopuolinen maa oli lähes kauttaaltaan savensekaista hiekkaa. Vain muurin eteläpuolella maa oli humuksensekaista ja paikoin laastin ja tiilimurskan sekaista. Muurin itäpuolella ruudussa 67/107-108 sijaitsevan kannon alla havaittiin samantapaista mustaa maa, kuin se, mikä poistettiin omana yksikkönään edellisessä kerroksessa. Maassa oli lisäksi ihmisenluuta, jotka näyttivät asetetuilta tiettyyn asentoon. Kyseessä ei kuitenkaan voinut olla primaarihautaus, sillä samassa nipussa oli sekä käden- että raajojen pitkiä luita. Kannon massiivisuuden takia ei tätä mahdollista hautausta kyetty tutkimaan, vaan jätettiin se odottamaan tulevia tutkimuksia.

Muurin sisäpuolelta paljastui tiililattia, jota oli jo odotettukin. Kuten vuonna 1998, se ei kattanut koko tapulin sisäpuolta, vaan vain sisäpuolen eteläosan. Pohjoispuoli päätettiin jättää lähes kokonaan tutkimatta erittäin massiivisen kannon takia, joka kasvoi suoraan pohjoismuurin eteläreunan päällä ruuduissa 69,5-71/104. Tiililattia oli kylmämuurattu siten, että tiilet olivat ladottu lomittain itä-länsisuuntaisesti. Tiilet olivat pituudeltaan noin 30 cm ja leveydeltään noin 15-16 cm. Osa tiilistä oli hajonnut paikalleen. Tiilissä oli sorkkapainauksia, sekä jälkiä tiilen valmistuksesta. Tiilien välissä oli hiekkaa. Lattian pohjoisreunalla tapulin eteläseinää vasten oli lattiassa voimakas, ilmeisesti roudan aiheuttaman kohouma.

Rakennusjäännöksen sisäpuolelta paljastui myös jonkinlainen väliseinän paikka. Se muodostui kolmesta suuresta laakakivestä jotka kallistuivat lievästi ulkoreunoilta sisäänpäin. Väliseinän laajuus oli noin kaksi neliometriä. Suurten laakakiven välissä oli humuksensekaista hiekkaa ja pienempiä kiviä sekä tiilenkappaleita. Rakennusjäännöksen sisäpuolen itäseinää vasten oli asetettu seinälinjaa alemmaksi suuri kivi, joka muodosti itäseinän kanssa eräänlaiset portaat. Osa tiililattian tiilistä oli ladottu tämän ”porraskiven” päälle.

3.1.4. Taso 3

Kolmannen tason maalajeissa ei tapahtunut suuria muutoksia. Muurin eteläpuolella savensekaisen hiekan alue lisääntyi. Nyt savensekainen hiekka ympäröi rakennetta sen ulkopuolelta lähes kauttaaltaan. Muurin eteläpuolelta paljastui kolme suurta laakakiveä (MV124571:41). Myös niiden itäpuolella paljastui uusia kiviä, jotka ikään kuin laajensivat aiemmin näkyvissä ollutta seinälinjaa reilusti ulospäin. Muurin ulkolinja jäikin sen kaakkoiskulmassa toistaiseksi hieman epäselväksi.

3.2. Muuri

Muurista oli ennen kaivausta näkyvissä vain muutama suurempi kivi. Suurin osa etenkin eteläseinästä paljastui heti turpeenpoiston yhteydessä. Osa rakenteesta taas oli maakerrosten alla. Varsinkin omana kerroksenaan poistettu rakenteen kaakkoiskulman päällä ollut musta maa oli enimmillään noin 30 cm paksu.

Muurissa oli jokseenkin selvästi näkyvissä kaksi rakennusvaihetta. Toisen niistä muodosti sisempi kehä, joka oli muurattu laastilla ja oli noin 70 cm leveä. Selkeimmin tämä seinä oli näkyvissä rakennusjäännöksen itäseinässä. Seinälinja jatkui selkeästi myös rakennusjäännöksen eteläseinässä, joka oli tehty jokseenkin samalla tavalla ja oli samankorkuinen. Tämän seinälinja katkaisi kaksi S-sisäseinän suurta kiveä (ks. kartta 5), joista ainakaan oikeanpuoleinen ei ollut alun perin tällä paikalla. Kivi sijaitsi hivenen kallellaan ja sen alapuolelle muodostuneen raon kovasta laastista huomasi, että kiven alapuolen muodot eivät vastanneet laastissa olevia painaumuksia.

Toista rakennusvaihetta muurissa edusti ulompi kehä, joka muodostui epämääräisemmin asetelluista ja epäsäännöllisemmän muotoisista sekä suuremmista kivistä kuin sisempi kehästä. Seinälinjojen suhteita tutkittaessa etenkin itäseinän eteläpuolen kohdalla havaittiin, että seinälinjat yhtyivät toisiinsa noin 20 cm:n syvyydessä vaikka seinälinjojen väliin muodostuikin noin viiden sentin rako. Muualla seinälinjat sulautuivat toisiinsa huomaamattomammin.

Muurin rakennustekniikka näytti päällisin puolin samalta kuin vuosina 1998 ja 1999 kaivetussa tapulin länsipuoliskossa. Muurin sisä- ja ulkoreunoille oli sijoitettu isoja kiviä, joiden väliin oli aseteltu pienempiä. Muurissa oli havaittavissa sekä kylmämuurausta että muurausta kovalla laastilla. Osa rakenteen ulko- ja sisälinjoista, kuten esimerkiksi muurin kaakkoiskulma sekä pohjoisseinän sisälinja (jonka päällä kasvoi valtava kanto), vaatisi syvemmälle menevää tutkimusta.

3.3. Koeoja

Koeojan alue vaaittiin niittämisen ja paalutuksen jälkeen. Pintamaa (paksuudeltaan 5-20 cm) poistettiin lapioin. Maat seulottiin ja löydöt otettiin talteen ruuduittain. Koeoja vaaittiin turpeen poiston jälkeen. Turpeenpoiston jälkeinen taso nimettiin tasoksi 0.

Koeojassa ei ollut koko aikana näkyvissä lainkaan kulttuurikerroksia, eikä tulevien hautausten paikkaa voinut lainkaan aavistaa ainakaan maan värjäytymistä tai maan rakenteesta. Maa muuttui syvemmälle mentäessä hiljalleen vaaleasta hiekasta savisempaan päätyen melko puhtaaseen saveen. Ainoastaan itäpään kolme suurta kiveä aiheuttivat jonkinlaisen häiriön tähän harmoniaan. Kivet eivät selvästikään olleet alkuperäisellä paikallaan, vaan kaivettu paikalleen. Kivien ympärillä ja alla maa oli hiekkaisempaa ja maassa oli tiilen ja laastikappaleita sekä hevosen hampaita. Kivien poiston jälkeen maa jatkui näennäisesti häiriöttömänä. Kivien voisi tulkita olleen jonkinlainen aidan perusta, mutta miltä ajalta, ei pysty sanomaan. Kivet liittyivät silmin havaittavaan kivien etelä-pohjoissuuntaiseen linjaan, jota on dokumentoitu vuoden 1997 kaivauskartoissa.

Ensimmäiset merkit hautauksista tulivat kerroksessa kuusi, ruudussa 68/112, syvyydessä 110,36 (ks. kartta nro 14), jolloin ojaa lastoilla kaivettaessa maan pinta romahti pieneltä alueelta sisään päin muodostaen soikean ontelon. Tarkkaavainen kaivaja huomioi ontelon reunalla erittäin pitkälle maatonutta pehmeää luuta. Toinen vastaava aukko ilmeni ensimmäisen lähistöltä. Tulkinta oli, että kyseessä oli kaksi hyvin maatonutta kalloa (MV 124571:16). Tämän seurauksella koeojan läntinen pää jätettiin kaivamatta tästä alaspäin.

Seuraava havainto hautauksista oli samassa kerroksessa, ruudussa 68/114, jolloin esille tuli hammaskiillettä. Kohta jätettiin kaivamatta. Koska kerros kaivettiin viiden sentin siivussa, huomattiin toista viittä senttiä aloitettaessa, että leikkaukseen muodostui hammaskiilteen itäpuolelle tumma, noin kaksi cm paksu vaakasuora tumma viiru (MV 124571:17). Kyseessä oli todennäköisesti maatonneen arkun jättämä jälki.

Seuraava havainto haudoista tuli kerrosta yhdeksän kaivettaessa. Kaivaja havaitsi, että ruudussa 68/116 olevaa maata oli helpompi kaivaa ojan eteläreunalla (MV 124571:29). Maa oli tässä kuohkeampaa muttei millään lailla eronnut muusta ojan maasta väriltään. Kevyemmästä maasta tulikin jälleen esille hammaskiillettä. Kiillettä tuli esille myös ruudusta 68/117. (kartta 16) Pehmeämpään maahan liittyi myös kaksi hiilensekaista maalaikkua. Muodostunut kuvio (kartta 16) tulkittiin hautakuvioksi.

Koeoja jätettiin edellä mainittujen havaintojen jälkeen ruutuun 68/119 asti. Kahdesta viimeisestä ruudusta ei enää tullut esille mitään vainajiin viittaavaa kaivettaessa puhtaaseen saveen asti, mutta täysin poissuljettua eivät hautaukset olleet silläkään. Tämä erityisesti silloin, mikäli koeojan itäpäähän vainajat olisivat olleet päättömiä.

4. LÖYDÖT

4.1. Varsinainen kaivausalue

Varsinaisella kaivausalueella otettiin pintakerroksesta talteen muutama pala kuonaantunutta tiiltä ja metallia, suurin osa löydetyistä heitettiin pois. Myös kaikki moderni pullo- ja tasolasi, jota tuli vielä ensimmäisestä kerroksesta heitettiin pois. Tämä siksi, että ko. löytöjä talletettiin kohtuullisen runsaasti tapulin toisesta puolikkaasta vuonna 1998.

Tapulin sisäpuolelta, tiililattian päältä ruudusta 66/105 löytyi brakteaatti. Toinen löytyneistä rahoista oli markan raha ruudusta 65/109. Tämän kirjoittamisen aikoihin ei Rahakammioista ole saatu vielä tietoja rahojen alkuperämaasta eikä ajoituksesta

Suurin osa löydöistä on palamatonta eläinluuta, jota oli varsinaisella kaivausalueella joka kerroksessa. Luuaines oli pääosin melko pieneksi hajonnutta, mutta sisälsi kiitettävästi tunnistettavaa ainesta. Luuaineistosta on löytöluetteloon tehty vain hyvin karkea analyysi. Siitä voi huomata, että edustettuina ovat tavalliset kotieläimet. Huomionarvoista on kuitenkin hevosen suuri osuus. Eläimen luut analysoi kaivausjohtaja.

Eläinluun seassa oli niin ikään joka kerroksessa ihmisluuta. Huomionarvoinen keskittymä, sekä ihmis-, että eläinluussa oli muurin kaakkoiskulman päällä ollut omana luonnollisena kerroksena kaivettu mustanmaan alue, jossa oli erittäin runsaasti kumpaakin, mm. yksi hevosen kallo, joka oli täysin pieninä palasina. Yhdestä löydetyistä ihmiskallon lakiosista on kuva nrolla MV124571:14 ja 15. Kallosta voi havaita, että se on lähes täysin otsaton. Tällaisia on aineistossa vielä toinenkin.

Ainoana varsinaisen kaivausalueen esineenä voi pitää vielä tunnistamatonta rautaesineitä, josta on piirros tämän kertomuksen liitteessä.

4.2. Koeoja

Koeoja oli suurimmaksi osaksi löydötön. Löydetyt eläinluut voidaan katsoa tulleen ojaan maan sekoittumisen yhteydessä, eivätkä niin ollen liity hautoihin. Tästä esimerkkinä ojan itäpäähän viidennen kerroksen hevosenhampaat, jotka olivat selkeässä yhteydessä itäpäähän kivien kanssa. Havaitut haudat olivat ainakin havainnointi tasossaan täysin löydöttömiä.

5. NÄYTTEET

Ks. liitteistä laastinäytteet ja maanäyteanalyysi.

6. TULKINTA

6.1. Tapulin itäpuoli

Eräs kaivausten peruskysymyksistä oli selvittää työnimellä tapulina kutsutun rakennusjäännöksen funktiota. Suoranaista vastausta tähän kysymykseen ei vieläkään saatu. Sen sijaan rakenteesta itsestään paljastui monia mielenkiintoisia seikkoja. Ensimmäinen oli rakenteen kaksi eri rakennusvaihetta. Missä järjestyksessä ja milloin nämä on tehty, ei saatu selville. Rakennuksessa on ollut ainakin osittain sen lattian kattava kylmämuurattu tiililattia sekä itäseinän puolivälissä jonkinlainen väliseinä. Tiililattian päältä purkukerroksesta löydetty rahaa ei ole tämän kirjoittamisen aikoihin vielä ajoitettu. Muita ajoittavia löytöjä ei tehty. Löydöistä huomionarvoista on hevosenluiden suuri osuus.

Rakenteessa on sen etelämuurissa havaittavissa vuonna 1998 ovenpaikaksi tulkittu tasainen muurattu kiveys, jonka päälle on muurattu tiiliä. Nämä tiilet on voitu vuonna 1998 epähuomiossa poistaa. Myös tänä vuonna on helppo yhtyä vuoden 1998 tulkintaan. Tätä (ikkunan tai) oven paikkaa indikoisi vielä etelä muurin ulkopuolella paljastuneet kolme laakakiveä.

Yhtään ehjää hautausta ei löytynyt, vaan ihmisenluut olivat yhtä sekoittuneessa järjestyksessä kuin eläimenkin. Ainoastaan kaivamatta jätetyn itämuurin ulkoseinän kupeessa kasvavan suuren kannon alle jääneessä mustassa maassa näkyi ihmisen luita jollakin tapaa asetellussa muodossa, mutta kyseessä ei ollut primaarihautaus.

Hiilenkappaleet sekä kuonaantuneet metallin- ja tiilenpalat osoittanevat sen, että paikalla on joskus riehunut tulipalo. Varsinaista palokerrosta ei ollut.

6.2. Koeoja

Koeojassa ei ollut havaittavissa kulttuurikerroksia. Maa oli sekoittunut vain ”istutettaessa” ojan itäpäähän kolmea suurta kiveä. Kivien funktio on saattanut olla aidan perusta ja ne liittyvät eteläpohjoinen –suuntaisesti kulkevaan hieman maanpinnalla näkyvään kiviriviin. Rakennelman ajoitus on tuntematon.

Hautaukset ulottuivat lähes kymmenmetrisen koeojan itäpäähän asti. Ainoastaan kakis viimeistä ruutua jäivät täysin löydöttömiksi. Hautausten mahdollisuutta ei kuitenkaan voi sulkea pois, sillä vainajat olivat koeojassa erittäin pitkälle maatuneita ja havaittavissa yleensä pelkän hammaskiilteen avulla. Hautaukset olivat havainnointitasoihinsa asti löydöttömiä. Kahdessa tapauksessa voitiin kiilteen lisäksi hautauksen merkiksi tulkita jonkinlainen maatuneen arkun jälki tai hautakuvio.

Turussa 31.07.2001

HuK Anu Kehusmaa

Mustavalkokuvalettelö

Hämeenkoski, Pyhän Laurin kirkon raunioalueen tutkimukset 2000

Kuvaaja Anu Kehusmaa

dt= dokumentointitaso

Luettelonro	Filmin nro	Kuva nro	Ruutu/alue	Kohteen kuvaus	Kuv.suunta	pvm
124571:1	227990	1		Koeoja ja osa kaivausalueesta ennen kaivausta	idästä	03.07.2000
124571:2		2	Koeoja	Koeoja pintamaan poiston jälkeen	länneestä	"
124571:3		5	68/111-116	Koeoja, dt 1.	länneestä	05.07.2000
124571:4		9	68/119-120	Koeojan itäpään kiveys. Dt 1.	pohjoisesta	06.07.2000
124571:5		15	68/119-120	Koeojan itäpään kiveys. Dt 2.	länneestä	07.07.
124571:6		16	pohjoispuoli	Tapulin pohjoispuoli maanpinnan poiston jälkeen	idästä	08.07.
124571:7		18	68/111-113	Koeoja, dt 3.	länneestä	10.07.
124571:8		19	eteläpuoli	Tapulin eteläpuoli maanpinnan poiston jälkeen	idästä	"
124571:9		20	68/113-120	Koeoja, dt 3.	länneestä	"
124571:10		22	pohjoispuoli	Juurimattoa tapulin pohjoispuolen länsipäässä	kaakosta	11.07.
124571:11		23	eteläpuoli	Yksityiskohtakuva. Muurin kaakkoiskulman mustanmaan ja kiven sekainen maa isojen kivien välissä.	luoteesta	11.07.
124571:12	227991	4	66/104	Heti pintamaan alta paljastunutta tiilimuurausta. Oletettu ovi/ikkunatasanne.	länneestä	12.07.
124571:13		5	pohjoispuoli	Tapulin pohjoispuoli, dt. 1.	länneestä	13.07.
124571:14		6		Ihmisen kallo ruudusta 65/116-117		17.07.
124571:15		7		"		"
124571:16		8	Koeoja	Koeojan länsipään "vainajia": kaksi maatonutta kalloa sekä hammaskiillettä maakakun päällä	idästä	17.07.
124571:17		9	68/114	Maakakun päällä hammaskiillettä. Profiilissa näkyy myös musta viiru (maatonutta puuta?)	idästä	17.07.
124571:18		14	68/115	Koeojan S-profiilia.	pohjoisesta	18.07.
124571:19		16		Sorkkatiili ruudusta 68/104		"
124571:20		17		"		"
124571:21		18	eteläpuoli	Tapulin eteläpuoli, dt. 1.	länneestä	"
124571:22		19	"	"	idästä	"
124571:23		20	"	Tapulin kaakkoiskulma mustan maan poiston jälkeen	kaakosta	"
124571:24		22		Tapulin itäisen sisäseinän muurausta	etelästä	"
124571:25		23		Tapulin sisäpuolen väliseinä	"	19.07.
124571:26		24		"	pohjoisesta	"
124571:27		25		Työkuva. Piirtäjä ja kaivajia työssään	lounaasta	"
124571:28		26		Työkuva. Kaivajia työssään	kaakosta	"

124571:29		28	Koeoja	Työkuva. Koeojan hautakuvio paljastumassa. Dt 9.	länneestä	20.07.
124571:30		29		Ihmisen luita muurin ulkopuolella ison kannon alla	koillisesta	”
124571:31		30		”	idästä	”
124571:32		31		Luita yritetään kaivaa esiin kannon molemmin puolin	koillisesta	”
124571:33		32		11 kpl nauvoja ruudusta 64/107	”	”
124571:34		33	koeoja	Koeojan hautakuvio, dt 9.	länneestä	”
124571:35		34	”	”	”	”
124571:36		35	68/119	Koeojan S-profiilia	pohjoisesta	”
124571:38	228654	3	pohjoispuoli	Tapulin pohjoispuoli, dt. 2.	idästä	21.07.
124571:39		5		Tapulin tiililattia	pohjoisesta	”
124571:40		6		”	länneestä	”
124571:41		8	eteläpuoli	Tapulin eteläpuoli, dt. 2.	idästä	”
124571:42		9	”	Tapulin ulkopuolen kiveystä eteläpuolella	länneestä	”
124571:43		10	68/120	Koeojan S-profiilia.	pohjoisesta	”
124571:44		11		Tapulin S-sisäseinä	”	24.07.
124571:45		12		Tapulin E-sisäseinä	lounaasta	”
124571:46		13	pohjoispuoli	Tapulin pohjoispuolen dt. 3.	idästä	25.07.
124571:47		14		Tapulin E-seinän muurausta	etelästä	”
124571:48		15	eteläpuoli	Tapulin eteläpuoli, dt. 3.	idästä	”
124571:49		16	”	Tapulin S-ulkoseinää	etelästä	”

Dialuettelo**Hämeenkoski, Pyhän Laurin kirkon raunioalueen tutkimukset 2000**

Kuvaaja Anu Kehusmaa

dt= dokumentointitaso

Luettelonro	Ruutu/alue	Kohteen kuvaus	Kuv.suunta	pvm
124570:1		Koeoja ja osa kaivausalueesta ennen kaivausta	idästä	03.07.2000
124570:2	Koeoja	Koeoja pintamaan poiston jälkeen	lännestä	”
124570:3		Koeoja, dt 1.	lännestä	05.07.2000
124570:4	68/119-120	Koeojan itäpään kiveys. Dt 1.	pohjoisesta	06.07.2000
124570:5	eteläpuoli	Tapulin eteläpuoli maanpinnan poiston jälkeen	idästä	10.07.2000
124570:6	68/113-120	Koeoja, dt 3.	lännestä	”
124570:7	pohjoispuoli	Tapulin pohjoispuoli maanpinnan poiston jälkeen	idästä	”
124570:8	pohjoispuoli	Juurimattoa tapulin pohjoispuolen länsipäässä	kaakosta	11.07.
124570:9	eteläpuoli	Yksityiskohtakuva. Muurin kaakkoiskulman mustanmaan ja kiven sekainen maa isojen kivien välissä.	luoteesta	11.07.
124570:10	66/104	Heti pintamaan alta paljastunutta tiilimuurausta. Oletettu ovi/ikkunatasanne.	lännestä	12.07.
124570:11	pohjoispuoli	Tapulin pohjoispuoli, dt. 1.	lännestä	13.07.
124570:12		Ihmisen kallo ruudusta 65/116-117		17.07
124570:13		”	”	”
124570:14	Koeoja	Koeojan länsipään ”vainajia”: kaksi maatunutta kalloa sekä hammaskiillettä maakakun päällä	idästä	17.07.
124570:15	68/114	Maakakun päällä hammaskiillettä. Profiilissa näkyy myös musta viiru (maatunutta puuta?)	idästä	17.07.
124570:16	68/115	Koeojan S-profiilia.	pohjoisesta	18.07.
124570:17		Sorkkatiili ruudusta 68/104	”	”
124570:18		”	”	”
124570:19	eteläpuoli	Tapulin eteläpuoli, dt. 1.	lännestä	”
124570:20	”	”	idästä	”
124570:21	”	Tapulin kaakkoiskulma mustan maan poiston jälkeen	kaakosta	”
124570:22	”	Tapulin S-muuria	etelästä	”
124570:23		Tapulin itäisen sisäseinän muurausta	etelästä	”
124570:24		Tapulin sisäpuolen väliseinä	”	19.07.
124570:25		”	pohjoisesta	”
124570:26		Työkuva. Piirtäjä ja kaivajia työssään	lounaasta	”
124570:27	Koeoja	Työkuva. Koeojan hautakuvio paljastumassa. Dt 9.	lännestä	20.07.
124570:28		Ihmisen luuta muurin ulkopuolella ison kannon alla	koillisesta	”

124570:29		Luita yritetään kaivaa esiin kannon molemmin puolin	koillisesta	”
124570:30		11 kpl nauvoja ruudusta 64/107		”
124570:31	koeoja	Koeojan hautakuvio, dt 9.	lännestä	”
124570:32	”	”	”	”
124570:33	68/119	Koeojan S-profiilia	pohjoisesta	”
124570:34	pohjoispuoli	Tapulin pohjoispuoli, dt. 2.	idästä	21.07.
124570:35		Tapulin tiililattia	pohjoisesta	”
124570:36		”	lännestä	”
124570:37	eteläpuoli	Tapulin eteläpuoli, dt. 2.	idästä	”
124570:38	”	Tapulin ulkopuolen kiveystä eteläpuolella	lännestä	”
124570:39		Tapulin S-sisäseinä	”	24.07.
124570:40		Tapulin E-sisäseinä	lounaasta	”
124570:41	pohjoispuoli	Tapulin pohjoispuolen dt. 3.	idästä	25.07.
124570:42		Tapulin E-seinän muurausta	etelästä	”
124570:43	eteläpuoli	Tapulin eteläpuoli, dt. 3.	idästä	”
124570:44	”	Tapulin S-ulkoseinää	etelästä	”

PYHÄN LAURIN KIRKON RAUNIOALUE NS. KELLOTAPULIN TUTKIMUKSET 2000

SELVITYS KAIVAUSKERTOMUKSEEN TEHDYISTÄ LISÄYKSISTÄ JA
MUUTOKSISTA:

UUSI LÖYTÖLUETTELO, IHMISLUULUETTELO SEKÄ
LISÄYS LIITTEISIIN: LUETTELO POISTETUISTA LÖYDÖISTÄ

FM Anu Kehusmaa
FM Tanja Ratilainen
Turun yliopisto

27.11.2002

*Luetteloiden vanhat versiot
korvattu näillä!*

Huom!

Löydöistä puuttavat

KM 200064: 3 ja

KM 200064: 26

Totho on kumerois-

nissa ja Tomanten

littä mukaan
myöhemmin

**PYHÄN LAURIN KIRKON RAUNIOALUE
NS. KELLOTAPULIN TUTKIMUKSET 2000**

**SELVITYS KAIVAUSKERTOMUKSEEN TEHDYISTÄ LISÄYKSISTÄ JA
MUUTOKSISTA:**

UUSI LÖYTÖLUETTELO, IHMISLUULUETTELO SEKÄ
LISÄYS LIITTEISIIN: LUETTELO POISTETUISTA LÖYDÖISTÄ

FM Anu Kehusmaa

FM Tanja Ratilainen

Turun yliopisto

27.11.2002

*Luetteloiden vanhat versiot
korvattu näillä!*

Hämeenkoski, Pyhän Laurin kirkon rauniotutkimus 2000

KM 2000064

Nro	Laji	Kerros	pvm	x	y	z	kpl	Kuvaus	Paino g
1	helmi	pintamaan poisto	7.7.	65	107		1	Turkoosi lasihelmi. Halk.0,8 cm. Reikä keskellä. Konservoitu 2002	<1
2	nappi	1.	10.7.	72,13	106,11	111,5	1	Kullattu messinkinappi, jonka alapuolella kiertää teksti treble gilt stand colour sekä kiinnityskoukku, joka litistynyt. Halk.2,1 cm. Resentti. Huom. tekstistä ei saanut selvää ennen konservointia. Konservoitu 2002.	5
3	metalliesine	3.	20.7.	67,7	105,25	111,29	1	Kynttilänpidikkeen näköinen esine. S-muotoinen koukku, joka niitattu litteän tähdenmuotoisen levyn läpi. Levyn keskellä piikki ikäänkuin kynttilää varten.	82
4	eläinluu	1.	18.7.	65	107		7	1bos ph 1, 3 mand frag bos, 3 dentes bos (Pd4 mand, M1/2 mand)	

5	eläinluu	1.	13.7.	66	106	1		6
6	eläinluu	1.	14.7.	66	107	2	1 ossa longa frag suuri ungulaatti, 1 scapula frag o/c	
7	eläinluu	1.	14.7.	67	107	2	1 femur diaf sus, 1 tibia diaf sus	
8	eläinluu	1.	17.7.	67	108	1	1 humerus o/c dist	
9	eläinluu	1.	12.7.	67	110	1	1 diaf bos	9
10	eläinluu	1.	12.7.	69	107	1	1 radius dist frag, Equus caballus	
11	eläinluu	1.	14.7.	70	107	1	vuohen tai lampaan hammas	5
12	eläinluu	1.	10.7.	71	104	1	Leukaluun kappale	14
13	hammas	1.	10.7.	72	105	1	lehmän hammas	7
14	eläinluu	1.	10.7.	72	109	1	linnun raajan luu	4
15	eläinluu	1.	14.7.	66	106-107	52	27 hevoscallon palaa, 10 PM/M max, 11 coxae fram equus (MNI3!), 1 vert thor sus juv, 2 pd mand bos	
16	eläinluu	1.	17.7.	68	105-106	11	1 talus equus, 3 os coxae frag suuri ung (equus?), 1 cranuim frag equus, 1 os coxae frag sus?, 1 humerus o/c, 1 femur pieni ung., 1 ossa sesamoidea suuri ung., 3 dentes sus (pd 4, PM 4, M1/2 max)	
17	eläinluu	2.	19.7.	64	109	1	Humerus o/c	13
18	eläinluu	2. musta maa	20.7.	68	106	1	Lehmän phalang.	9
19	eläinluu	2.	20.7.	68	107	2	Lehmän hammas(Pd 3/4 max), 1 naviculare	
20	eläinluu	2.	10.7.	70	106	1	Talus sus	
21	eläinluu	2.	14.7.	72	109	2	1 hevosen hammas, 1 ph equus/bos	16

22	eläinluu	3.	25.7.	64	105	1	Lehmän hammas	5
23	eläinluu	3.	24.7.	65	109	1	Scapula suuri ung	
24	hammas	5.	12.7.	68	120	1	Hevosen hammas	51
25	hammas	profiilista	12.7.	68	120	1	Hevosen hammas	46
26	naula	1. krs	-	64	105	2	Takonaula. Lisätty luetteloon 2002. Konservoinnissa.	-

Hämeenkoski, Pyhän Laurin kirkon raunioalueen kaivaustutkimukset 2000

Turun yliopisto

Kaiv.joht. Anu Kehusmaa (Os. Yo-kylä 24 A 38, 20540 TURKU, Puh. 040-71 90 608)

RAHALÖYDÖT

1. MARKKA 1 kpl
Tapulin eteläpuoli, muurin ulkopuolelta. I krs.
X=65,00 Y=109,15 Z=111,03
2. BRAKTEAATTI 1 kpl
Tapulin sisäpuoli, tiililattian päältä. III krs.
X=66,84 Y=105,70 Z=111,36

Hämeenkoski, Pyhän Laurin rauniotutkimukset 2000
IHMISLUUT

Numero	pvm	krs	X	Y	Z	kpl	Kuvaus	Paino g
1	7.7.	pintamaan poisto	66	106		2	Kallo	
2	5.7.	pintamaan poisto	70	106		1	Jalan luu	9
3	4.7.	pintamaan poisto	72	107		3	mt/mc, phalang 1, kallo	4
	14.7.	pintamaan poisto	72	105		37	1 femur diaf frag, 1 tibia diaf frag, 3 ulna/radius diaf frag, 2 os coxae frag, 1 vertebra frag, 2 kallo frag, 5 (diaf) ossa longa, 22, indet homo	
4	13.7.	1.	64	105		1	Kallon osa	5
5	14.7.	1.	64	106		1	Leukaluun kappale	4
6	13.7.	1.	64	108		1	Indet	6
7	13.7.	1.	64	106		5	3 kallon palaa	50
8	14.7.	1.	64	106		3	3 hammasta	2
9	18.7.	1.	64	107		10	6 ihmishammasta: 1 M mand, 4 M max, 1 Pm max, 2 lievää taurodontostismia, 1 diaf frag humerus, 2 ossa longa, 1 palanut (?) luunpala jossa laastia	
10	17.7.	1.	64	108		8	1 ihmishammas, PM, 5 kallon palaa, 1 ossa longa, 1 indet	
11	12.7.	1.	64	108		1		>1
12	10.7.	1.	65	107		16	11 kpl raajan pitkiä luita, 3 kallon plaa, 1 phalang	436
13	18.7.	1.	65	107		44	28 indet frag, 1 inf ossa longa, 13 cranium frag, 2 mand frag	
14	17.7.	1.	68	107		2		12
15	10.7.	1.	72	104		4	Caput femur	105
16	10.7.	1.	72	105		28	4 lantion palaa, 3 raajan luuta	271
17	10.7.	1.	72	108		2		

18	14.7.	1.	66	105	1	Indet	
19	14.7.	1. musta maa	66	106-107	113	3 kallon palaa, jotka kuuluvat yhteen, 2 hammasta, 3 kallon palaa, 19 cranium frag, 88 indet	<285
20	14.7.	1.	66	107	15	3 canini, 1 PM+ 2 cranium frag, 10 Indet	
21	14.7.	1.	67	107	1	1 cranium frag	
22	17.7.	1.	67	108	12	2 frag femur dist, 10 frag Indet	
23	17.7.	1.	68	105-106	123	6 cranium frag (6 pars petrosa ox), joista 1 tod. näk. Juv, 150 cranium frag, 1 mandibula frag, 29 dentes (joukossa n 6-7-vuotiaan lapsen hampaisto, 87 indet frag	
24	12.7.	1.	68	107	3	Ulna diaf+prox, tibia diaf, 1 ossa longa	57
25	14.7.	1.	68	109	1	Os lunata	3
26	17.7.	1. musta maa	68	115-116	52	19 kallon palaa, 19 hammasta, 9 raajan luuta, 5 leukaluun palaa ainakin kolmesta yksilöstä	711
27	12.7.	1.	69	107	5	5 Indet frag	
28	10.7.	1.	69	109	1	Os scaphoideum	5
29	18.7.	1.	70	108	5	1 cranium, 1 ossa longa, 4 indet	27
30	18.7.	1.	71	107	27	1 costa, 2 ossa longa indet, indet frag	23 56
31	20.7.	2.	64	107	90	14 raajan luun kappaletta, lantion palaa, clavicula, 23 kallon palaa	5 1353
32	20.7.	2.	64	109	1	takahammas	>1
33	20.7.	2.	65	106	63	4 raajan luun kappaletta, kallon palaa, 3 hammasta	31 389

34	20.7.	2.	65	107	60	9 raajan luun palaa, 3 leukaluun palaa, 8 hammasta, 15 kallon palaa	380	
35	20.7.	2.	65	109	1	raajan luu	63	
36	19.7.	2.	68	107	85	8 raajan luun kappaletta, 14 hammasta, 4 kpl mt/mc	472	
37	20.7.	2.	68	107	46	2 kpl mt/mc, 5 cranium frag, 39 indet		
38	19.7.	2.	68	109	6	Indet	15	
39	19.7.	2.	69	109	3	1 kylkiluun pala, 1 mt/mc	7	
40	20.7.	2.	69	108	19	7 hammasta, 2 kylkiluun palaa, 1 leukaluun kappale	22	
41	20.7.	2.	69	106	8	1 kallon pala	93	
42	10.7.	2.	70	106	2	2 cranium frag		
43	14.7.	2.	72	104	4	2 vert thor, 1 cranium, 1 tibia diaf	62	
44	25.7.	3.	64	105	4	4 raajan luun kappaletta, 31 kallon palaa, 3 hammasta	137	
45	24.7.	3.	64	107	1	1 phalang	1	
46	25.7.	3.	65	105	19	3 raajan luun kappaletta, 7 kallon palaa	168	
47	24.7.	3.	65	109	5	radius/ulna, 4 indet		
48	24.7.	3.	66	196	6	1 os coxae inf, 1 mand, 4 indet	11	
49	24.7.	3.	67	109	20	4 hammasta, 1 mt/mc, 2 kylkiluun kappaletta, 2 kallon palaa	19	
50	24.7.	3.	69	106	80	15 raajan luun kappaletta, 15 kallon palaa, 1 leukaluun pala	896	
51	7.7.	3.	68	112	2	2 hammasta	2	
52	11.7.	3.	68	114	1	cranium frag	1	
53	10.7.	3.	68,38	114,26	110,67	5		6
54	11.7.	5.	68	112	2	M, Pm	2	
55	11.7.	5.	68	113	1	M	2	
56	11.7.	5.	68	113	1	raajan luun kappale	11	
57	14.7.	7.	68	115	18	hampaista	6	

58	13.7.	6.	68,31-45	114,60-75		9	hampaita	3
59	13.7.	6.	68	112		7	hampaita	2
60	20.7.	9.	68,44	117,46	110,07		Kiillettä,Puhkeamattomia M, Pm (lapsen luuta)	

Hämeenkoski, Pyhän Laurin kirkon rauniotutkimus 2000
LÖYTÖLUETTELOSTA POISTETUT PINTAMAAN LUUT JA LÖYDÖT

Numero	Laji	Kerros	pvm	x	y	z	kpl	Kuvaus	Paino g
1	kuona	pintamaan poisto	6.7.	64	105		1	kuonaantunutta metallia. Palan halk. 3,6 m.	14
2	eläinluu	pintamaan poisto	5.7.	70	106		1	Häntänikama, juv.leikattu	
3	eläinluu	pintamaan poisto	10.7.	65	107		6	Kaksi sian kallon kappaletta max + fron. PM 3-4, M1, M2, M3 puhkeamassa, 1Bos Ci	82
4	kuonaantunut tiili	pintamaan poisto	7.7.	66	104		2	Kaksi kuonaantuneen tiilen kappaletta.	132
4	eläinluu	pintamaan poisto	7.7.	66	106		1	Humerus, bos	43
5	eläinluu	pintamaan poisto	6.7.	67	100		3	Juveniilin eläimen (sus?9 lantioluun pohja	6
6	eläinluu	pintamaan poisto	10.7.	67	105		2	Pala sorkkaa (bos), pala humerusta (suuri ung), pureksittu	16
7	ruuvi	pintamaan poisto	10.7.	67	107		1	Resentti ruuvi. Pit. 9,8, paks. 0,6 cm. Kannan halk. 2 cm. kanta pyöreä	28
8	eläinluu	pintamaan poisto	10.7.	67	107		1	Suuri ungulaatti, atlas	13
9	kuona	pintamaan poisto	5.7.	71	104		1	kuonaantunutta metallia. Palan halk. 3,5 cm.	23
10	eläinluu	pintamaan poisto	4.7.	71	104		2	Lehmän phalang,pureksittu. Toisessa luussa selvä leikkuupinta.	27
11	kuonaantunut tiili	pintamaan poisto	5.7.	71	105		2		39
12	kuonaantunut tiili	pintamaan poisto	4.7.	72	105		2		52
13	eläinluu	pintamaan poisto	14.7.	72	105		37	Yhdessä raajanluussa poikittainen (ehkä resentti) leikkuujälki.	258
14	eläinluu	pintamaan poisto	4.7.	72	108		1	Lehmän phalang.	5
15	eläinluu	irtolöytö	10.7.	68	111-115		1	Kallon kappale	8

16	eläinluu	pintamaan poisto	3.7.	68	118	5	3 bos dentes frag, 3, bos temporale frag, 1 scapula suuri ung.	16
17	hammas	pintamaan poisto	3.7.	68	120	1	Hevosen hammas	41
18	kuonaantunut tiili	1.	14.7.	68	106	2		37

Hämeenkoski, Pyhän Laurin kirkon raunioalue 2000

Tiilimittoja

Mitat senttimetreinä

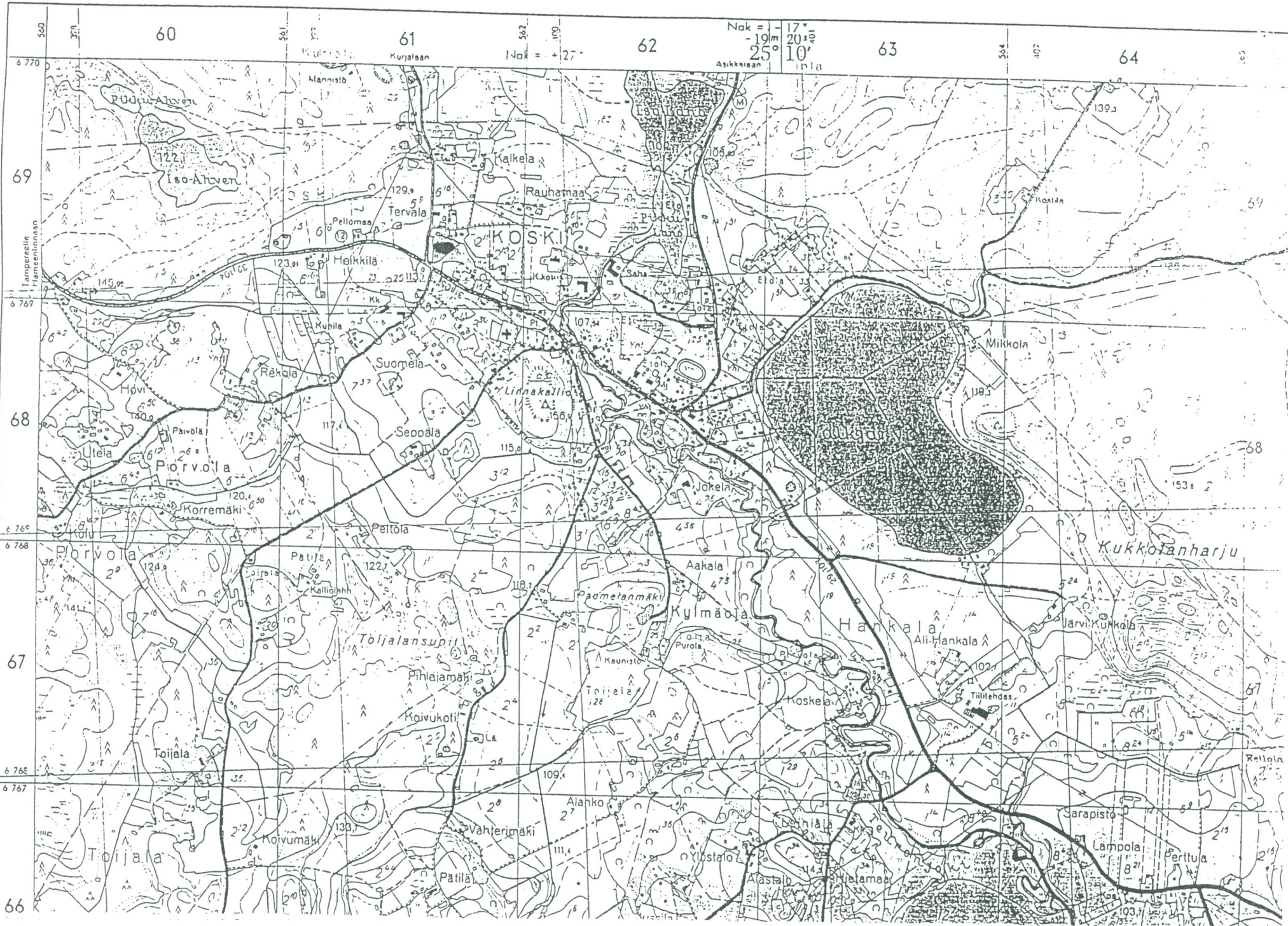
Ruutu	Krs	Pituus	Leveys	Paksuus	Muuta
65/104	I	29,5	14,4	5,5	-
67/104	I	>22	15,5	9	Sorkan painauma
67/105	I	25,5	13	8,2	-
68/105	I	-	15,5	8	-
68/105	I	25	17	9,6	-
69/105	I	-	15,5	9,5	-
64/104	II	-	15,7	10	
64/104	II	-	14,7	9,1	Sorkan painauma
66/108	II	-	14,55	8,8	-
67/104	II	>32	16,2	9,5	-
68/104	II	-	15	9,2	-
"	II	-	15,4	10,2	-
"	II	-	16,7	10	Sorkan painauma
"	II	-	15,7	9,8	Sorkan painauma
"	U	31,5	15,5	8,5	Sorkan painauma
"	II	-	14,5	9,2	-
"	II	30,5	15,5	8,6	-
"	II	-	16,31	10	-
"	II	-	16	9,5	-
"	II	-	15,4	8,5	-
"	II	-	16,4	10,2	-
"	II	-	15,9	9,8	-
"	II	-	17,9	10,3	-
69/104	II	-	14,8	9,5	-
"	II	-	15,2	10,3	-
"	II	-	15,9	8,2	-
"	II	-	15,6	9,8	-
"	II	-	17,2	9,6	-
69/105	II	-	15	10,3	-
64/107	III	-	15,3	9,9	-
67/104	III	-	15,5	10	-
68/104	III	32	15	9	-
68/108	III	-	15	9	-

Hämeenkoski, Pyhän Laurin kirkon rauniotutkimus 2000
NAULAT

Numero	Pvm	X	Y	Z	krs	kpl	pit	v.muoto	k.muoto	k.pit./lev.
1	13.7.	64	105		1.	2	7,5 ja 8,2	sk	sk	1,8 ja 2,2
2	13.7.	64	106		1.	3	5,5-14,2	sk	sk ja p	1,7 - 3,3
3	14.7.	66	104		1.	1	9,9	sk	sk	2
4	14.7.	68	107		1.	1	8,8	sk	sk	1,8
5	12.7.	69	107		1.	1	9,1	sk	sk	1,7
6	10.7.	72	106		1.	1	8,8	n	n	1,8
7	20.7.	64	104		2.	1	6,5	sk	s	1,9
8	20.7.	64	105		2.	2	7,6 ja 11,2	sk	sk ja aihio	1,9
9	20.7.	64,43	106,22	111,04	2.	19	6,6 - 9,2	sk, n	4 kpl p, 3 n, 12 sk	1,5 - 2,2
10	20.7.	64	107		2.	5	7,5 - 9,5	sk	3 kpl n, 2 sk	1,4 - 2,2
11	20.7.	64	108		2.	1	8	sk	sk	1,3
12	20.7.	65	106		2.	1	8,4	n	n	2
13	18.7.	67	104		2.	2	6,9 - 9,6	n	sk ja aihio	1,8
14	19.7.	68	107		2.	1	8,8	n	s	2,1
15	20.7.	69	108		2.	2	7,8 ja 8,2	sk	sk	1,7 ja 2,1
16	19.7.	69	109		2.	1	8	n	s	2,1
17	25.7.	64	104		3.	1	11,1	sk	s	2,2
18	25.7.	64	109		3.	1	9,3	sk	sk	1,5
19	20.7.	66	104		3.	1	9,5	n	n	1,9
20	24.7.	67	105		3.	4	8 - 10,6	1 kpl sk ja 4 n	2 sk, 1 n, 1 p	1,2 - 2,3
21	18.7.	68	105		3.	1	7	n	sk	2,1
22	5.7.	68	111		1.	1	8,5	n	s	1,7
23	7.7.	68	111		3.	1	10,8	n	p	0,6

PK 213304 KOSKI Hz 1964

Hämeenkoski, Pyhän Laurin kirkon raunioalueen kaivaustutkimus 2000

Laastinäytteet

1. Tapulin itäseinän muurauksesta. I krs. X= 67; Y= 106. 17.07.2000.
2. Tapulin sisäpuolen eteläosasta, purkukerroksesta. III krs. 21.07.2000.

Hämeenkoski, Pyhän Laurin kirkon raunioalueen kaivaustutkimukset 2000
MAANÄYTELUETTELO

1. Tapulin sisäpuoli, väliseinän laakakiven päältä. II krs. 19.07.2000.
X= 68
Y= 104-105

2. Tapulin pohjoispuoli, musta maa muurin ulkopuolella. II krs. 19.07.2000.
X= 89
Y= 107

3. Tapulin sisäpuoli, tiililattian päältä. III krs. 20.07.2000.
X= 67
Y= 104-104,50

Hämeenkoski, Pyhän Laurin kirkon raunioalueen kaaivaustutkimus 2000

Makrofossiilit

Terttu Lempiäinen
Biodiversiteettiyksikkö
Turun yliopisto
20014 Turun yliopisto

Tutkitut maanäytteet

Näyte/litraa	Kohde	Kerros	X	Y	Näytesisältö
1/1	Tapulin sisäpuoli, väliseinän laakakiven päältä	II	68	104-105	Likainen karkea hiekkä
2/1	Tapulin N-puoli, musta maa muurin ulkopuolella	II	89	107	Noensekainen hiekkä
3/1	Tapulin sisäpuoli. Tiililattian päältä	III	67	104-104.50	Likainen karkea hiekkä

Makrofossiilianalyysin tulokset

Näyte No.	Kasvilaji	Siemeniä/hedelmiä/kpl
Näyte 1.	<i>Sambucus racemosa</i> /tertuselja	2
	(Muita jäänteitä: puuhiiltä, pieniä kotiloita (4 kpl), tiilen kappaleita)	
Näyte 2.	<i>Alchemilla</i> sp./poimulehti	3
	<i>Carex nigra</i> /jokapaikansara	1
	<i>Urtica dioica</i> /nokkonen	3
	(Muita jäänteitä: puuhiiltä, luun siruja, <i>Lumbricus terrestris</i> /kastemato/koteloita (1 kpl))	
Näyte 3.	<i>Sambucus racemosa</i> /tertuselja	1
	(Muita jäänteitä: puuhiili, luun sirut, pienet tiilen kappaleet)	

Varsinaisia kasvijäänteitä löytyi siis varsin vähän, yhteensä 10 hiiltymätöntä siementä. Kaikki mainitut kasvilajit kasvavat rauniokirkon maastossa nykyisinkin.

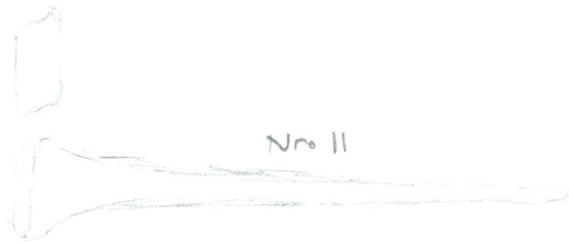

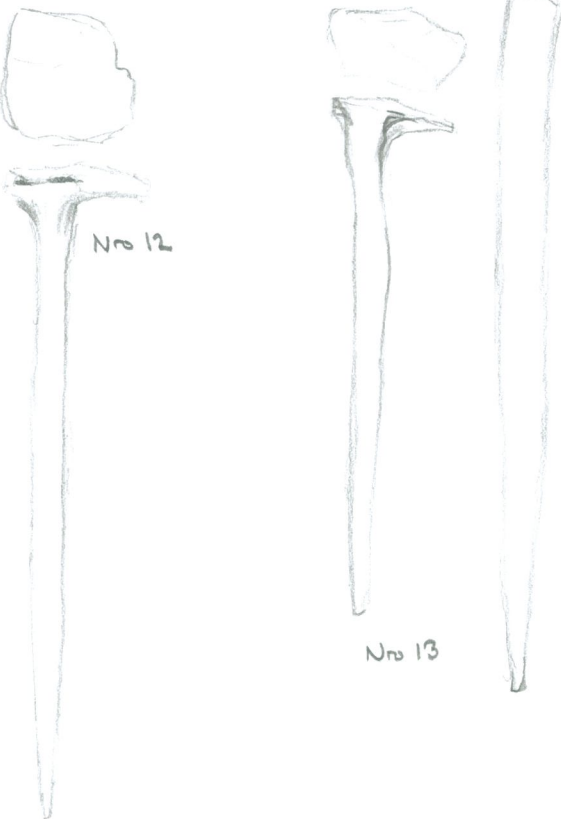
No 8

No 10

No 11

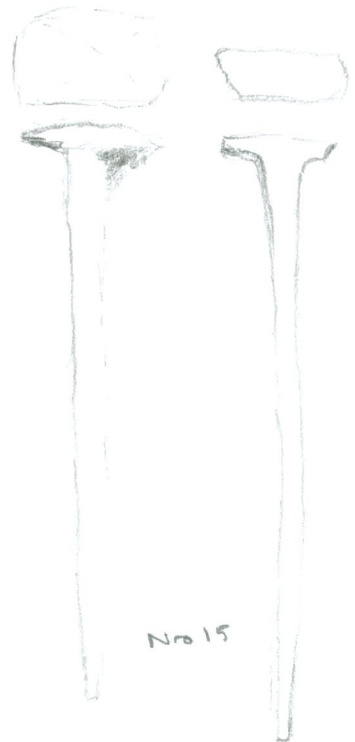

No 12

No 13

No 14

No 15

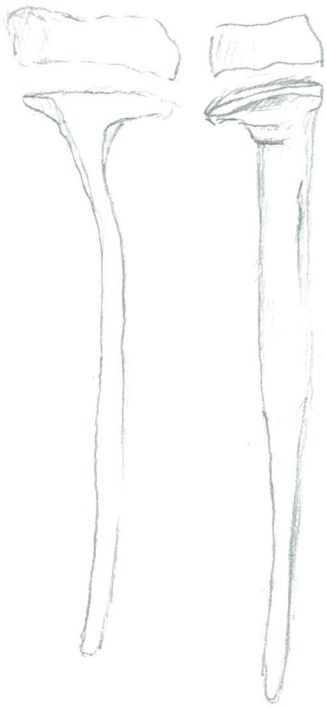

No 16

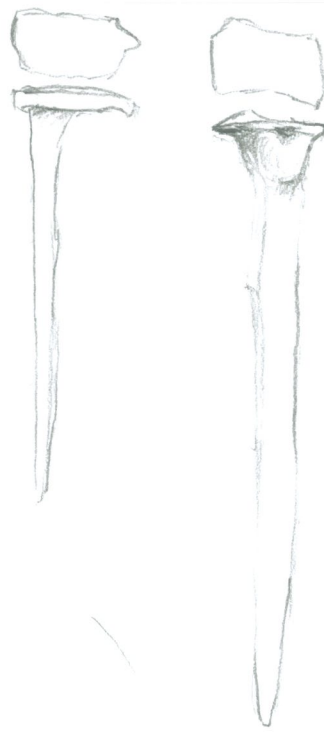
HÄMEENKOSKI, P. LAURIN KÄN
RAUNIOKIVIE 2000

NAULAT. NRO 2/3

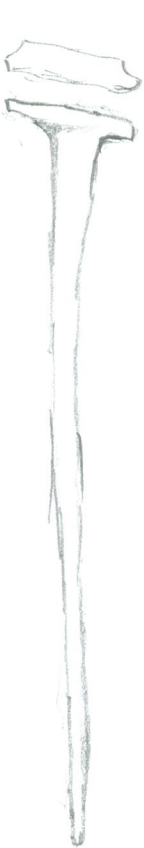
PIIRT. A. KETUSMÄÄ
MK 1:1

No 1

No 2

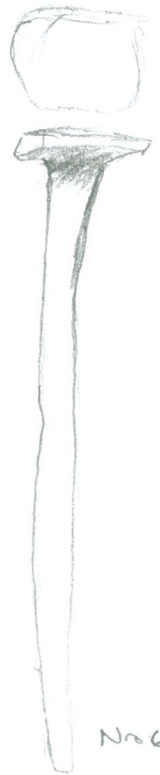
No 3

No 4

No 5

No 6

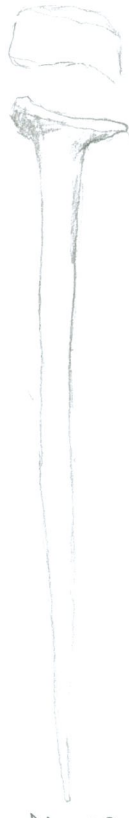

No 7

HÄMEENKOSKI, P. LAURIN KÄNN
KÄIVÄYSTUTKIMUKSET 2000
NAULAT. NRO 7/3
PIIRT. ANU KETTUSMAA
MK 1:1

Nro 17

Nro 18

Nro 19

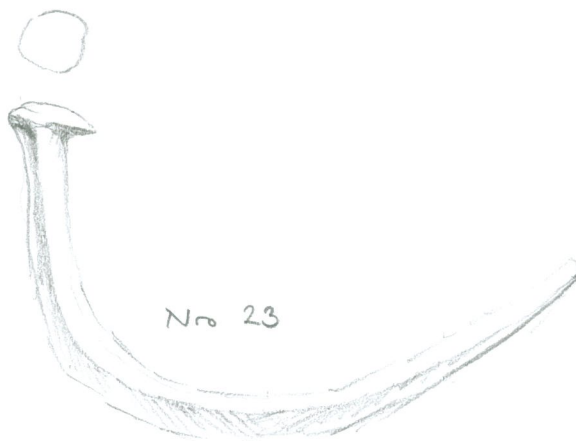
Nro 20

Nro 21

Nro 22

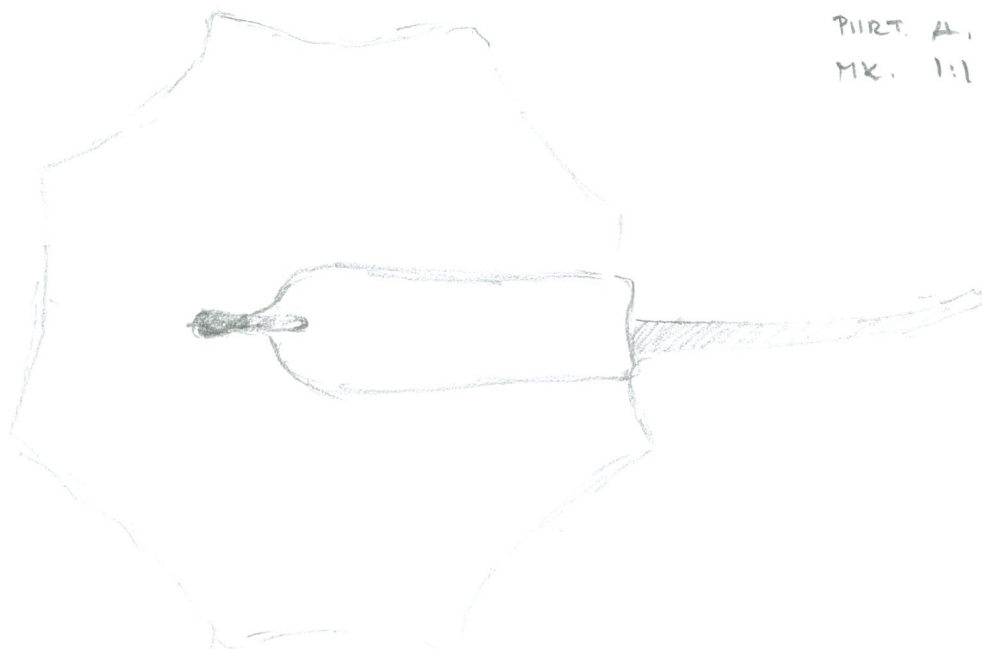
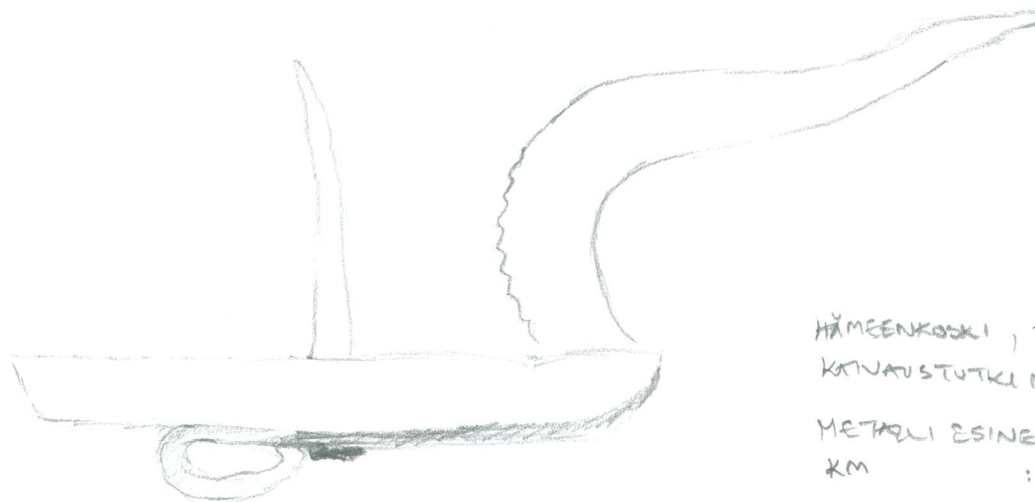
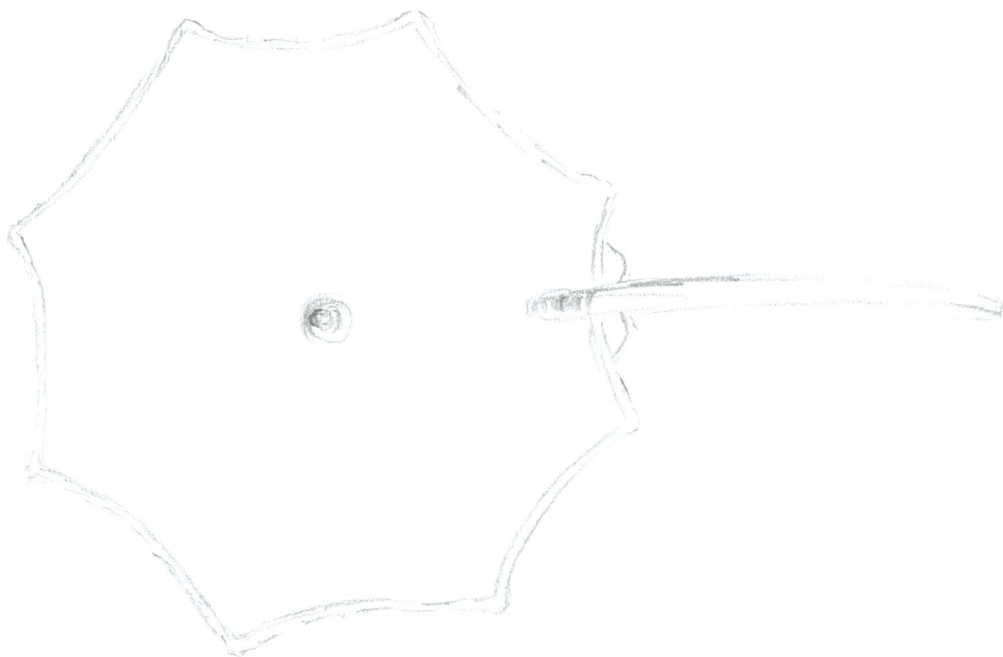

Nro 23

HÄMEENKOSKI, P. LAURIN KKO:N
KOTIVASTUTKIMUKSET 2000

NAULAT. ^{SIIVU} 3/3

PIIRT. A. KETUSMAA
MK 1:1

HÄMEENKOSKI, P. LAURIN KÄÄN
KÄIVÄYSTUTKI MUKSET 2000

METALLI ESINE
KM : 55

PIIRT. A. KEHUSMAA
MK. 1:1

Hämeenkoski, Pyhän Laurin kirkon rauniotutkimukset 2000
KARTTALUETTELO

1.	Tapuli	pintavaaitus
2.	Tapuli	taso 0
3.	Tapuli	taso 1
4.	Tapuli	taso 2
5.	Tapuli	taso 3
6.	Oja	pintavaaitus
7.	Oja	taso 1
8.	Oja	taso 2
9.	Oja	taso 3
10.	Oja	taso 4
11.	Oja	taso 5
12.	Oja	taso 6
13.	Oja	taso 7
14.	Oja	taso 8
15.	Oja	taso 9
16.	Oja	taso 10
17.	Oja	S-profiili
18.	Tapuli	Rakennusjäännöksen sisäseinät

- KIVI
- RINNE
- KOHOUMA
- TUTKIMUSALUE

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KKO 1997		YLEISKARTTA TUTKIMUSALUEET	
MITTAUSDOKUMENTOINTI M. KUMPULAINEN T. RATILAINEN		MUSEOVIIRASTO RAKENNUSHISTORIAI	KARTTA 1
		RITARIHUONE 00170 HKI 17 PUH. 651 611	

HÄMEENKOSKI**Pyhän Laurin kirkon raunioalueen tutkimukset****Ns. kellotapulien tutkimukset 2000****SELVITYS VUODEN 2000 KAIVAUSKERTOMUKSEEN TEHDYISTÄ LISÄYKSISTÄ JA MUUTOKSISTA**

Anu Kehusmaa

Tanja Ratilainen

Vuoden 2000 kaivauskertomukseen on löytöluettelon osalta tullut muutoksia.

FM Auli Tourusen käytyä läpi vuoden 2000 rauniotutkimusten löydöt etenkin luitten osalta, on löytöluetteloon tehty muutoksia ja tarkennuksia. Eläinten luitten seassa oli mittavat määrät ihmisluita. Ihmisluit on nyt siirretty osaksi vanhaa ihmislueluettelo, joka sekin siis on täysin uusittu. Esinelöydöt on siirretty löytöluetteloon ensimmäiseksi muiden löytöjen seasta. Luulöydöt on sijoitettu esineiden jälkeen. Näin ollen kaikki löydöt ovat saaneet uuden KM-numeron. Pintamaan poistossa löytyneet eläinten luut sekä kuonanpalat poistettiin luettelosta kokonaan. Näistä löydöistä on tehty oma listansa.

Ohessa on esitetty uudet ja vanhat löytöjen KM-numerot varmuuden vuoksi lisäsekaannusten välttämiseksi. Uudet KM-numerot on muutettu löytöpusseihin.

ESINELÖYDÖT

VANHA löytönumero	UUSI löytönumero (KM2000064)
5	1
40	2
49	3
69	26

ELÄINTENLUUT

VANHA löytönumero	UUSI löytönumero
24	4
25	5
27	6
28	7
29	8
30	9
35	10
37	11
39	12
42	13
43	14
44	15
45	16
47	17
48	18
49	19
50	20
55	21
56	22
57	23
67	24

68

25

Vuoden 2000 laastinäytteet on talletettu Turun yliopiston näytevarastoon ja ne löytyvät TYA-kokoelmasta viitteellä HÄMEENKOSKI, Pyhän Laurin kirkon kaivaustutkimus 2000. Näyte 1-2.

Löytönumerot vuoden 2000 rahoille ovat: Rahakammio 2001007:1-2.

Turussa 27.11.2002

Anu Kehusmaa

Tanja Ratilainen

Kaivauskertomuksen alkuperäiset kappaleet
korvattu 27.11.02 saapuneilla

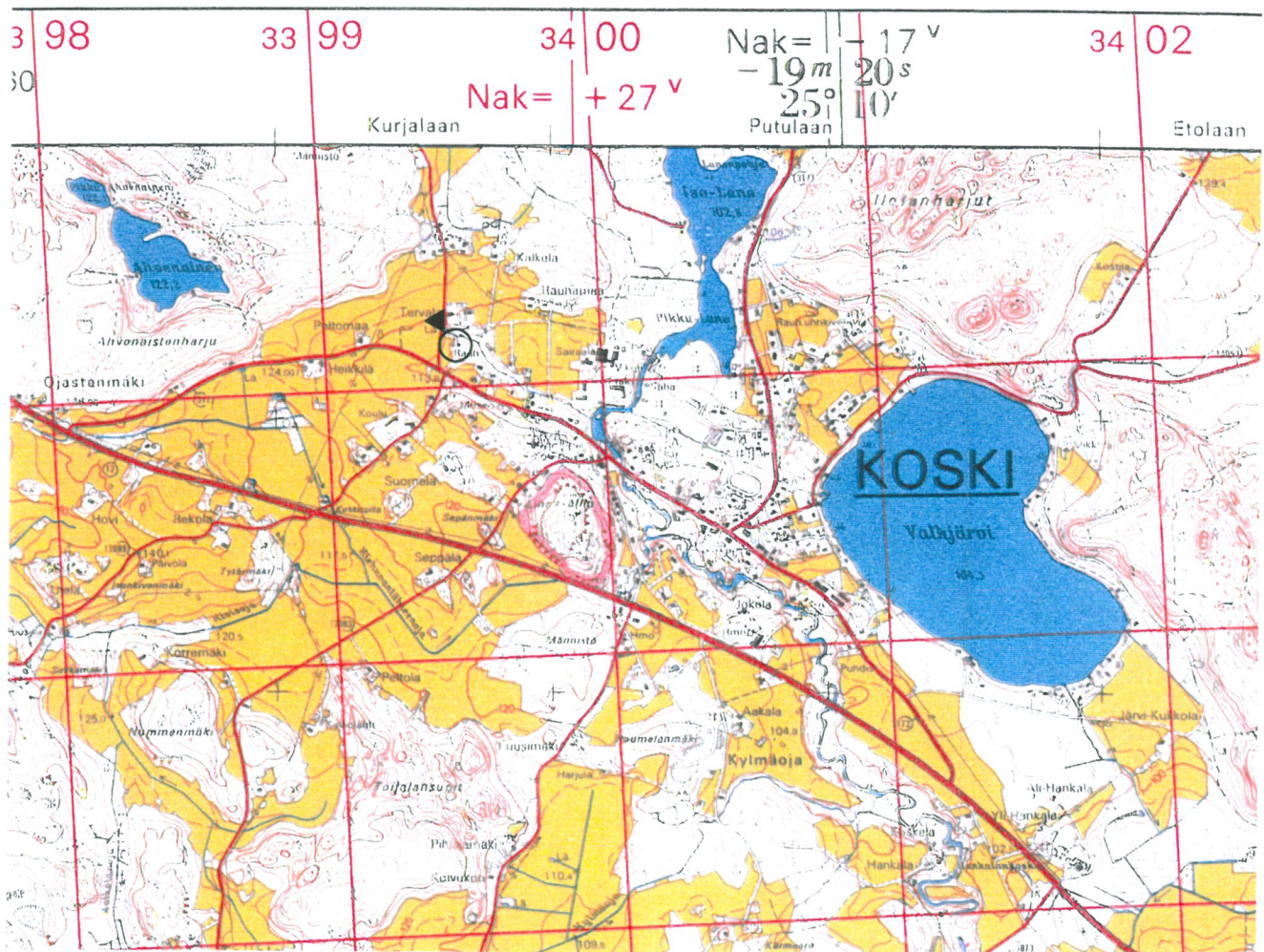
Marianna Niukkanen

8.10.2003

HÄMEENKOSKEN RAUNIOKIRKON KASVIMAKROFOSSIILITUTKIMUS

Tutkimusraportti

Terttu Lempiäinen

Biodiversiteettiyksikkö
Turun yliopisto
2014 Turku

2000

SISÄLLYSLUETTELO

	S
1 JOHDANTO.....	3
2 TUTKIMUSMATERIAALI JA MENETELMÄT	3
3 MAKROFOSSIILIANALYYSIN TULOKSET	4
Havaintoja hautanäytteistä	7
4 YHTEENVETO	8
5 KIRJALLISUUS	9
LIITTEET	9

Kansikuva: Hämeenkosken rauniokirkon sijainti peruskartalla.-Peruskartan pienennös
1:50 000. Maanmittaustoimisto

1 JOHDANTO

Museoviraston rakennushistorian osaston toimesta suoritettiin Hämeenkosken myöhäiskeskiaikaisessa rauniokirkossa arkeologinen koekaivaus heinäkuussa 1999. Samassa yhteydessä otettiin maanäytteitä kasvimakrofossiilitutkimuksiin, joista oheisena lyhyt selvitys. Näytteet on otettu 8.-26.7.1999. Kaivauksen johtajana toimi tutkija Virva Lompolo.

2 TUTKIMUSMATERIAALI JA MENETELMÄT

Makrofossiilitutkimuksissa oli mukana 9 maanäytettä. Seuraavassa on esitetty maanäytteiden ottopaikat, syvyydet, näytekoiko ja näytteiden sisältö.

Näyte No.	Näyte- koko/l	Pvm	Koordinaatit	Krs.	Näytteen sisältö
1	1	08.07.	x= 66.65, y= 99.0-24, z= 221	7.	- vaalean ruskea hiekka
2.	2	23.07.	x= 67.22, y= 100.19, z= 305 rakenteen alta	-	- likainen ruskea hiekka
3.	2	26.07.	x= 69.46, y= 99.99, z= 256+51 rakenteen alta	-	- vaalean ruskea savensek. hiekka
4.	0.05	16.07.	x= 65.99, y= 98.65, z= 253 'rengas'-näyte, hauta 1	10. (pinta)	- likaisenruskea hiekka
5.	0.05	16.07.	x= 67.95, y= 98.88, z= 248 'rengas'-näyte, hauta 2	10. (pinta)	- punaruskea hiekka
6.	1.5	13.07.	x= 69.13, y= 103.30, z= 210 lattian alta	8.	- likainen vaalea hiekka
7.	1.5	16.07.	x= 65.83-66.20, y= 99.81, z= 240 Hauta 1	10.	- vaaleanruskea hiekka
8.	0.5	16.07.	x= 66.10, y= 99.80, z= 254 Hauta 1, luurangon yhteydestä 10 (arkkua?)		- tumma liansekainen hiekka

9. 0.02 26.07. x= 72.65, y= 97.30, z= 201 9. - lähes mustaa hiekkansekaista maata

---

Näytteistä no:t 4, 5, 7 ja 8 ovat suoraan haudasta ja näyte 6 lattiatason alta. Näytteet 1, 2, 3 ja 9 on otettu ± selvien rakenteiden alta/yhteydestä.

Maanäytteet kellutettiin kyllästetyssä suolaliuoksessa, kellutusjäte pestiin siivilällä (silmäkoko 0.125 mm) ja sen jälkeen jäänteet poimittiin kellutusjätteestä mikroskoopin (OLYMPUS SZX 9) avulla, 9-12x suurennoksella (vrt. Lempiäinen 1999a,b). Jäänteet säilöttiin lasipulloihin 50 % alkoholiin. Jäänteet on määritetty kirjallisuuden (Beijerinck 1947) ja referenssikokoelman avulla. Kasvien nimistö on Hämet-Ahti et al. (1998). Jäänteet säilytetään Turun yliopiston kasvimuseon makrofossiilikokoelmassa.

3 MAKROFOSSIILIANALYYSIN TULOKSET

Hämeenkosken rauniokirkon makrofossiilianalyysin tulokset on esitetty taulukossa 1. Hiiltyneet jäänteet on merkitty tähdellä (*). Jäänteet ilmoitetaan absoluuttisina lukumäärinä (kokonaisia siemeniä, hedelmiä, jne.) tutkitussa näytteessä. Puuhiilen, kasviroskan ja luun esiintyminen on arvioitu seuraavalla asteikolla:

+	-	niukasti
++	-	kohtalaisesti
+++	-	runsaasti

Yhteensä määritettiin 14 jäännettä, joista kasvijäänteitä oli vain 4. Muu kasvijäänneaineisto ja kasviroska käsitti pääasiassa puuhiiltä ja erilaisia määrittelemättömiä kasvinosia, kuten juuria ja varren kappaleita.

Kasvilajeja/taksoneita määritettiin vain 3. Lajisto ryhmiteltiin seuraavasti:

- kulttuuririkkaruohot
- puut ja pensaat
- muut kasvijäänteet
- muu jäänteet

Taulukko 1. Hämeenkosken rauniokirkon kasvijäänteet v. 1999 kaivauksilta otetuista maanäytteistä.

Kasvilaji/ jäänneryhmä	Näyttenumero								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
KULTTUURIRIKKARUOHOT									
Raphanus raphanistrum									
-retikka	1*	-	-	-	-	-	-	-	-
Arctium tomentosum									
- seittitakiainen	-	-	-	-	2	-	-	-	-
PUUT JA PENSAAT									
Alnus glutinosa									
- tervaleppä	-	-	-	-	-	-	1	-	-
MUUT KASVIJÄÄNTEET									
Puuhiili	+++		-	+	+	+++	+++	+	+
Kasvirooska	+	-	+	+	+	+	+	+	+
Yht.	1	-	-	-	2	-	1	-	-
MUUT JÄÄNTEET									
<i>Lumbricus terrestris</i>	10	-	-	-	-	-	-	-	-
Luu	-	-	-	++	++	+	-	-	-
YHT.	11	-	-	-	2	-	1	-	-

Lukumääräisesti suurin jäänneryhmä oli puuhiili ja määrittelemätön sekä jo osittain maatunut kasviroska. Kulttuuririkkaruohojen jäänteistä määritettiin yksi hiiltynyt retikan (*Raphanus raphanistrum*) hedelmystö näytteestä no. 1 ja 2 kpl seittitakiaisen (*Arctium tomentosum*) siemeniä haudan 2 'rengasnäytteestä'. Puiden jäänteistä tavattiin vain yksi tervalepän (*Alnus glutinosa*) siemen, näytteestä no. 7 (haudasta 1).

Ko. tutkimusaineistossa puuhiili oli hyvin yleistä ja sitä esuiintyi lähes kaikissa näytteissä. Muita jäänteitä olivat kastemadon (*Lumbricus terrestris*) kotelopullot näytteessä no. 1 ja luun sirut, varsinkin hautanäytteissä not. 4 ja 5, sekä yksi siru lattian alta otetussa näytteessä no. 6.

Kuva 1. Seittitakiainen (*Arctium tomentosum*).kasvaa yleisenä etelä-Suomessa kulttuurimailla - Kuva: K. Alho

Sekä peltoretikka että seittitakiainen ovat voimakkaasti ihmistoimintaa suosivia kasvilajeja, jotka kasvavat mailla, joihin on kerääntynyt runsaasti tyyppiä kuten viljelysmailla, asumusten liepeillä jne. (Hämet-Ahti et al. 1998). Tervaleppä on myös yleinen joutomailla ja erityisesti vesien, kuten järvien, jokien ja purojen rannoilla.

Havaintoja hautanäytteistä

Näyte No. 4.

Haudasta no. 1 ('rengasnäyte') otettu maanäyte sisälsi runsaasti hiekkaan tiiviisti sitoutuneita pieniä luunsiruja, jonka seurauksena alkuperäinen paakkuinen näyte oli 'rakeista' ja helposti hajoavaa. Luunsirut olivat hiiltymättömiä ja todennäköisesti peräisin ihmisruumiista (?).

Näyte No. 5.

Haudasta no. 2 ('rengas'-näyte) otettu maanäyte muistutti rakenteeltaan edellistä. Myös ko. näyte oli pienten luunsirujen ja hiekan sekaista ja paakkuuntunutta sekä helposti hajoavaa ainesta. Luunsirut mahdollisesti myös peräisin ihmisruumiista.

Näyte No. 7.

Haudasta no. 1 kerätty hiekka oli lähes kauttaaltaan värjäätynyt noella, joka oli tiukasti kiinni hiekkarakeissa. Maa nokistunut todennäköisesti tuhkerroksesta.

Näyte No. 8.

Haudasta no. 1 luurangon yhteydestä kerätty mustanruskea maanäyte sisälsi hiekkansekaista, lähes mustaa, rakeista massaa, joka on todennäköisesti orgaanisen ja epäorgaanisen aineksen kovettunutta sekoitusta. Näyte on tyypillinen ruumishauta-maanäyte.

Näyte No. 9.

Näyte kauttaaltaan värjäätynyt noesta, kuten näyte no. 7.

3 YHTEENVETO

Hämeenkosken rauniokirkon kasvijäännetutkimuksissa tutkittiin vuoden 1999 kaivauksilta kerättyjä näytteitä yhteensä 9 kpl. Laskettuja jäänteitä määritettiin yhteensä 14 ja näistä kasvijäänteitä 4 kpl. Kasvijäänneaineisto oli siis varsin niukka. Tutkimuksen tärkeimmät tulokset:

- Hämeenkosken rauniokirkko edustaa myöhäiskeskiaikaista kivikirkkoa, joka on kasvijäännetutkijalle hyvin mielenkiintoinen kohde, sillä ko. ajan kirkkotyyppissä haudat oli sijoitettu kirkon lattian alle ja katteeton maalattia keräsi usein kasviaineistoa ympäristöstä kirkon sisäpuolelle. Tässä tutkimuksessa kasvijäänneaineistoa löytyi kuitenkin hyvin vähän.

- Kulttuuririkkaruohojen jäänteistä tavattiin vain peltoretikan (*Raphanus raphanistrum*) hiiltynyt hedelmystö ja seittitakiaisen (*Arctium tomentosum*) kaksi siemenjäännettä. Siemenet saattavat olla kuitenkin kontaminoitunutta ja hautoja ja lattiaa nuorempaa ainesta.

- Tervalepän (*Alnus glutinosa*) yksi siemenjäänne löytyi näytteestä no. 7, joka oli otettu Haudasta no. 1. Tervaleppää kasvaa lähistöllä nykyisinkin ja siemen lienee kulkeutunut ympäristöstä.

- Muista kasvijäänteistä huomattavin ryhmä oli hiiltynyt puuaines, jota esiintyi hyvin runsaasti kaikissa tutkituissa maanäytteissä. Määrittelemätöntä, pahoin maatunutta kasviainesta oli myös lähes kaikissa näytteissä.

- Muita jäänteitä olivat kastemadon (*Lumbricus terrestris*) kotelopullot (10 kpl/Näyte 1.) ja etenkin haytanäytteiden no. 4 ja 5 luuaines.

- maanäytteissä 4, 5 ja 8 oli selvästi havaittavissa orgaanisen ja epäorgaanisen aineksen sekoittumista. Orgaaninen aines luunsiruineen on todennäköisesti peräisin vainajasta

4 KIRJALLISUUS

Beijerinck. W., 1947: Zadenatlas der Nederlandsche Flora. - Wageningen, 316 s.

Hämet-Ahti, L., Suominen, J., Ulvinen, T., Uotila, P. & Vuokko, S., 1986: Retkeilykasvio. - Helsinki, ss. 598.

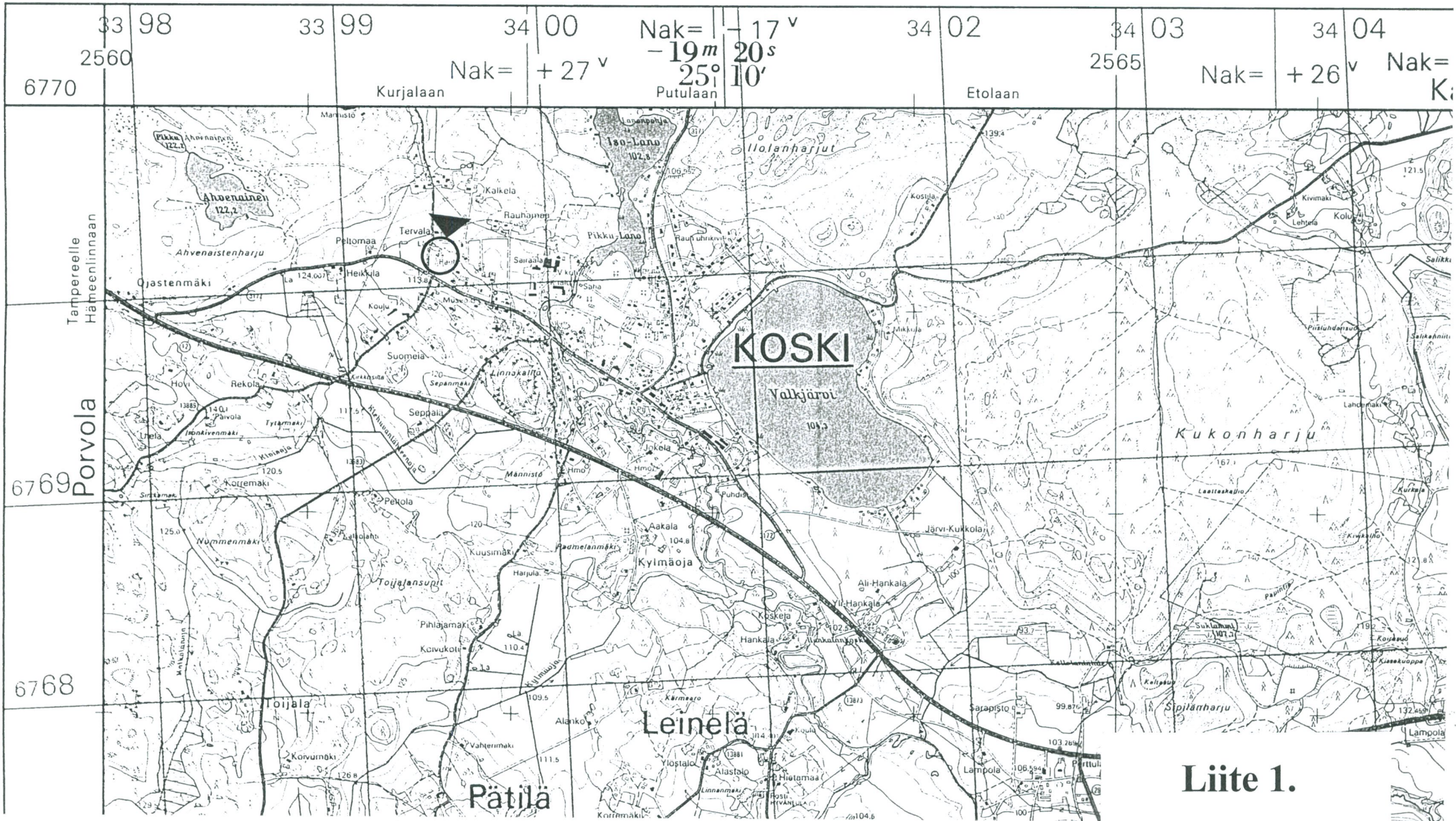
LIITTEET

Liite 1. Hämeenkosken rauniokirkon sijainti peruskartalla.

Liite 2. Hämeenkosken rauniokirkon kaivausalue. - Virva Lompolo 1999.

PERUSKARTAN PIENENNÖS 1:50 000

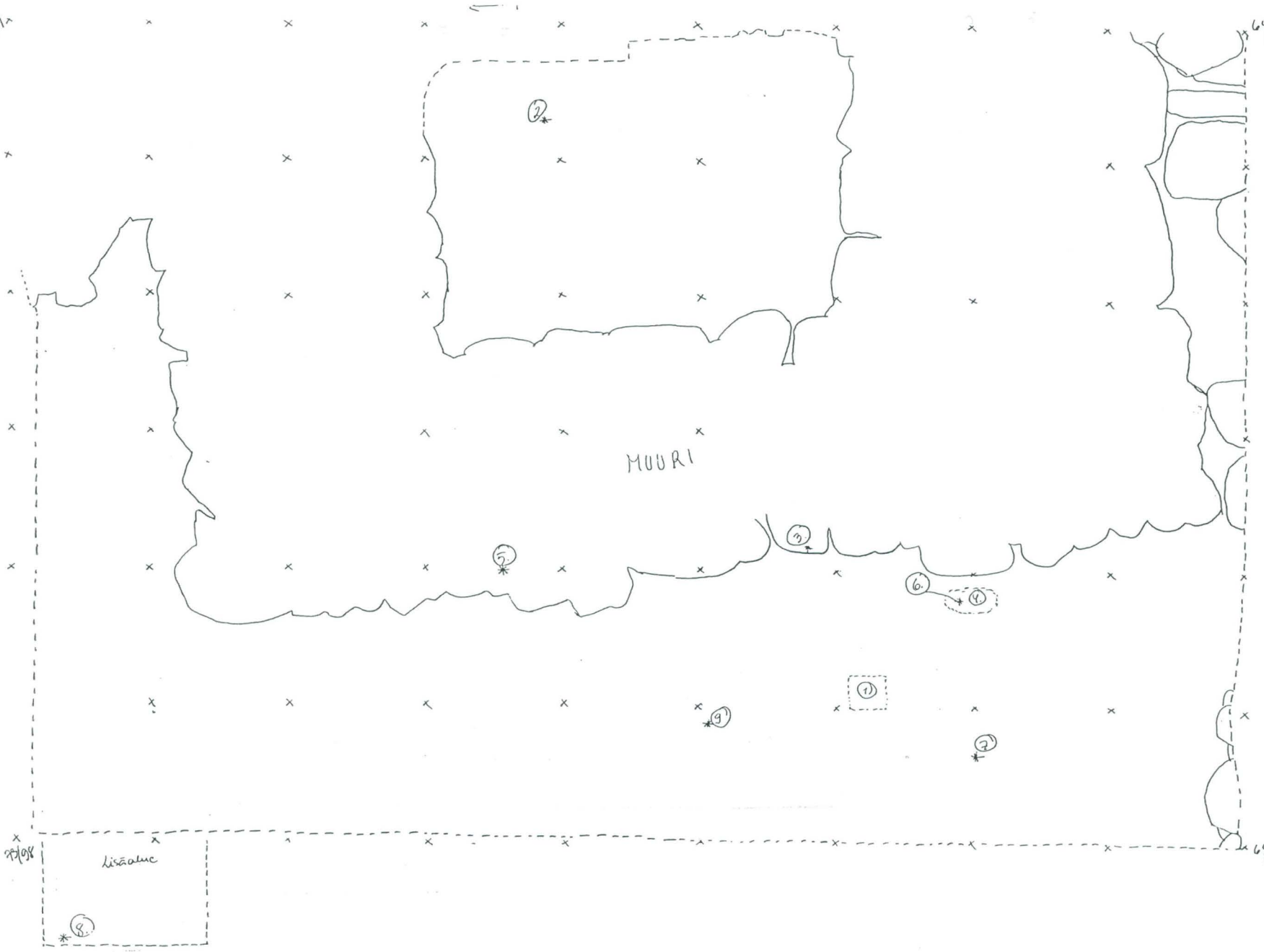

Liite 1.

25/10/92

64/104

Hämeenlinna 1999
Pyhän Laurin
kirkon raunioalueen
kairaus
maanjänteet

64/98

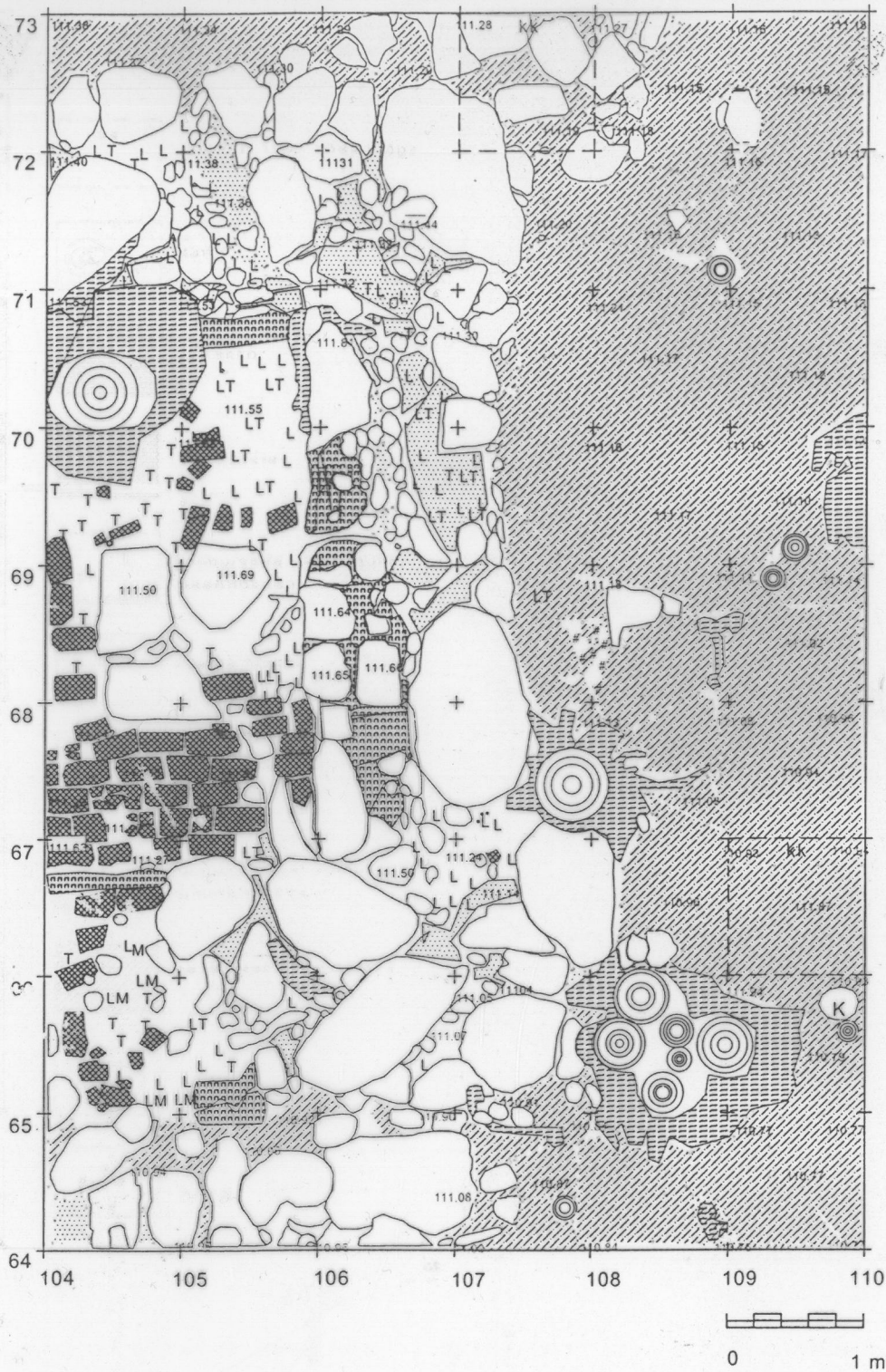
27/98

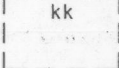

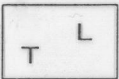
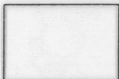

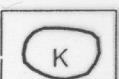
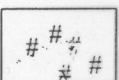
25/97

7/97

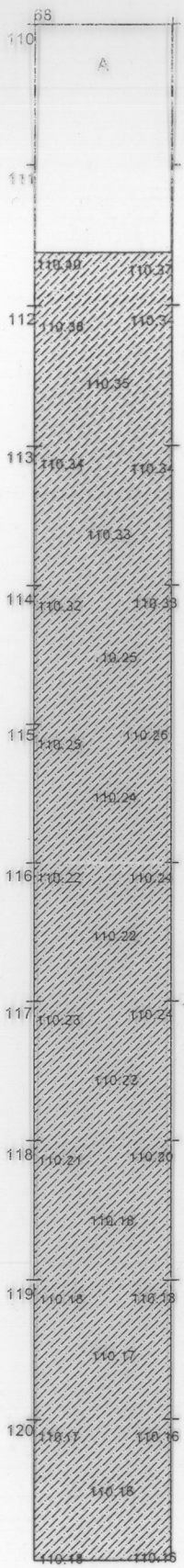
Liite 2.

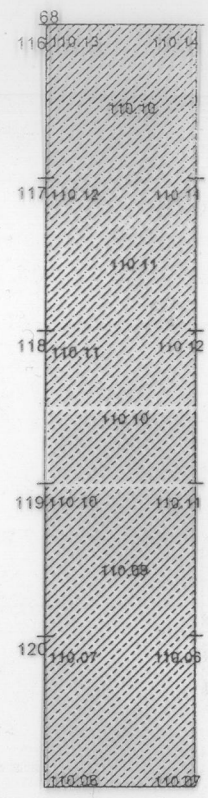

- kivi
- tiili
- vuoden 1997 koekuoppa
- kanto
- juurakko
- muurausta (LM)
- tiilimurskaa, laastimurska maannoksen seassa
- vaalea hiekka
- tumma hiekka
- humuksen sekainen tumma hiekka
- saven sekainen hiekka
- kallo
- hiiltä

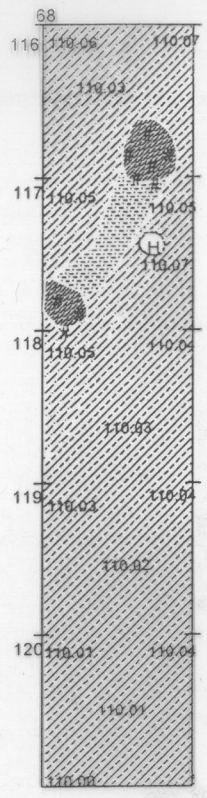
HÄMEENKOSKI: PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000	
Kartta: "Tapuli" 9 m x 6 m	
"Tapulin" pohjois- ja eteläosa: taso 3	
Turun yliopisto / Arkeologia	
Kp 112.13 m mpy	Mk 1:50
Piirtäjä Nora Heinonen	
Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa	

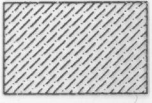

Taso 7.

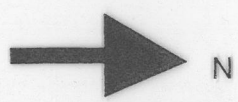

Taso 8.

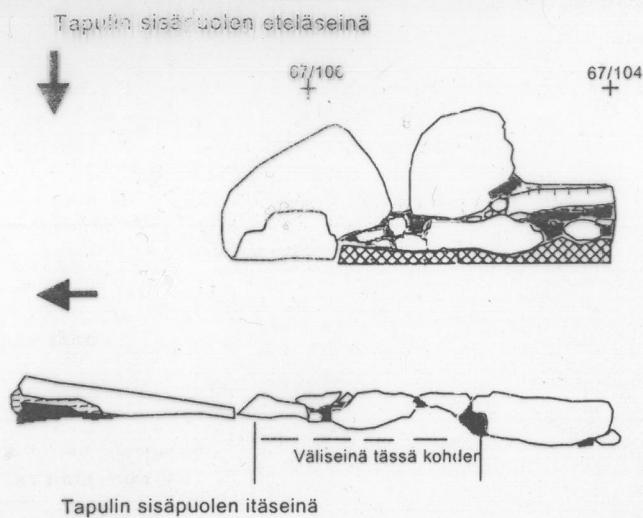
Taso 9.

- kaivamaton alue
- savensekainen hiekk:
- erittäin savipitoinen m
- puhdas savi
- hampaat
- hiilen sekaista savimaata

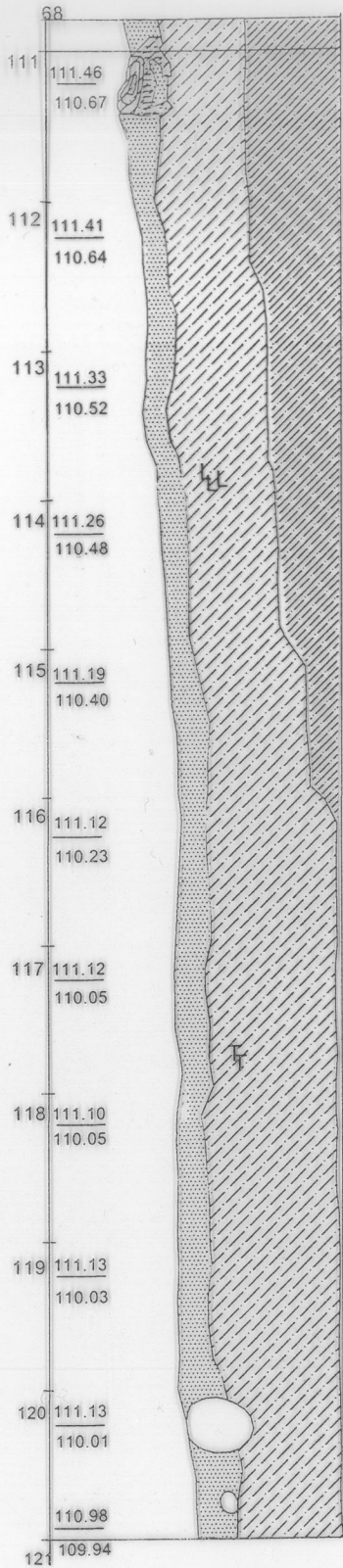
HÄMEENKOSKI. PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000	
Kartta: Koe-oja	
Koe-ojan tasot 7, 8 ja 9.	
Turun yliopisto / Arkeologia	
Kp 112,13 m mpy	Mk 1:50
Piirtäjä Nora Heinonen	
Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa	

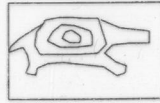

- kivi
- tiili
- tiilimuurauksen jälkiä
- juurakko
- tummaa humuksen sekaista maata
- tiililattia
- laastia, tiilenkappaleita

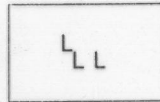
HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000	
Kartta: "Tapuli"	
"Tapulin" sisäpuolen etelä- ja itäseinämä	
Turun yliopisto / Arkeologia	
Kp 112,13 m mpy	Mk 1:50
Piirtäjä Nora Heinonen	
Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa	

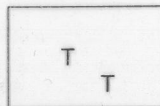
kivi

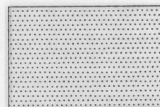
kanto

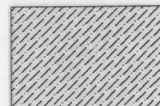
luuta

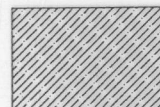
tiiltä

humuksen sekaista
maata

saven sekaista
tummaa hiekkaa

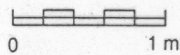
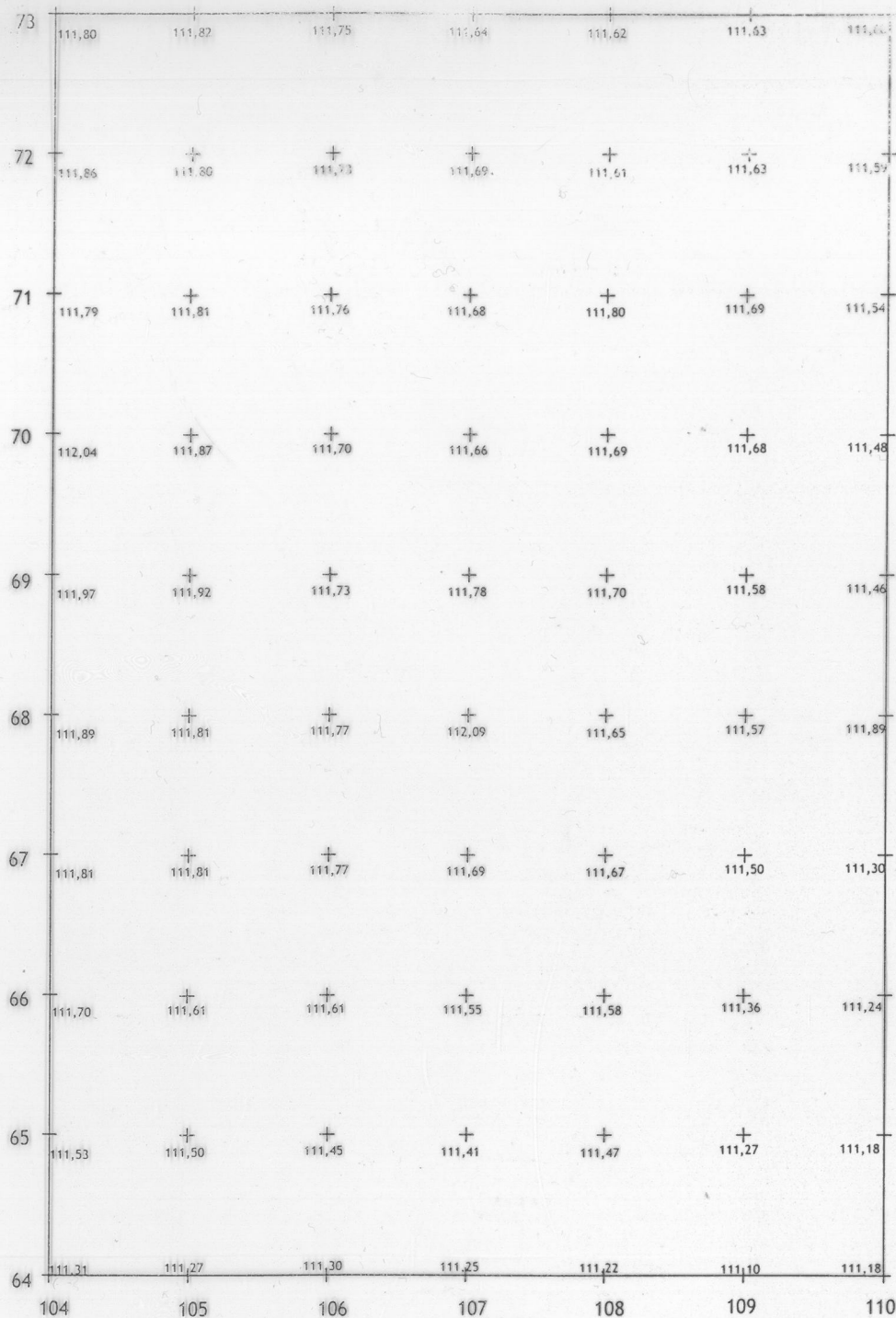

erittäin savipitoista
maata

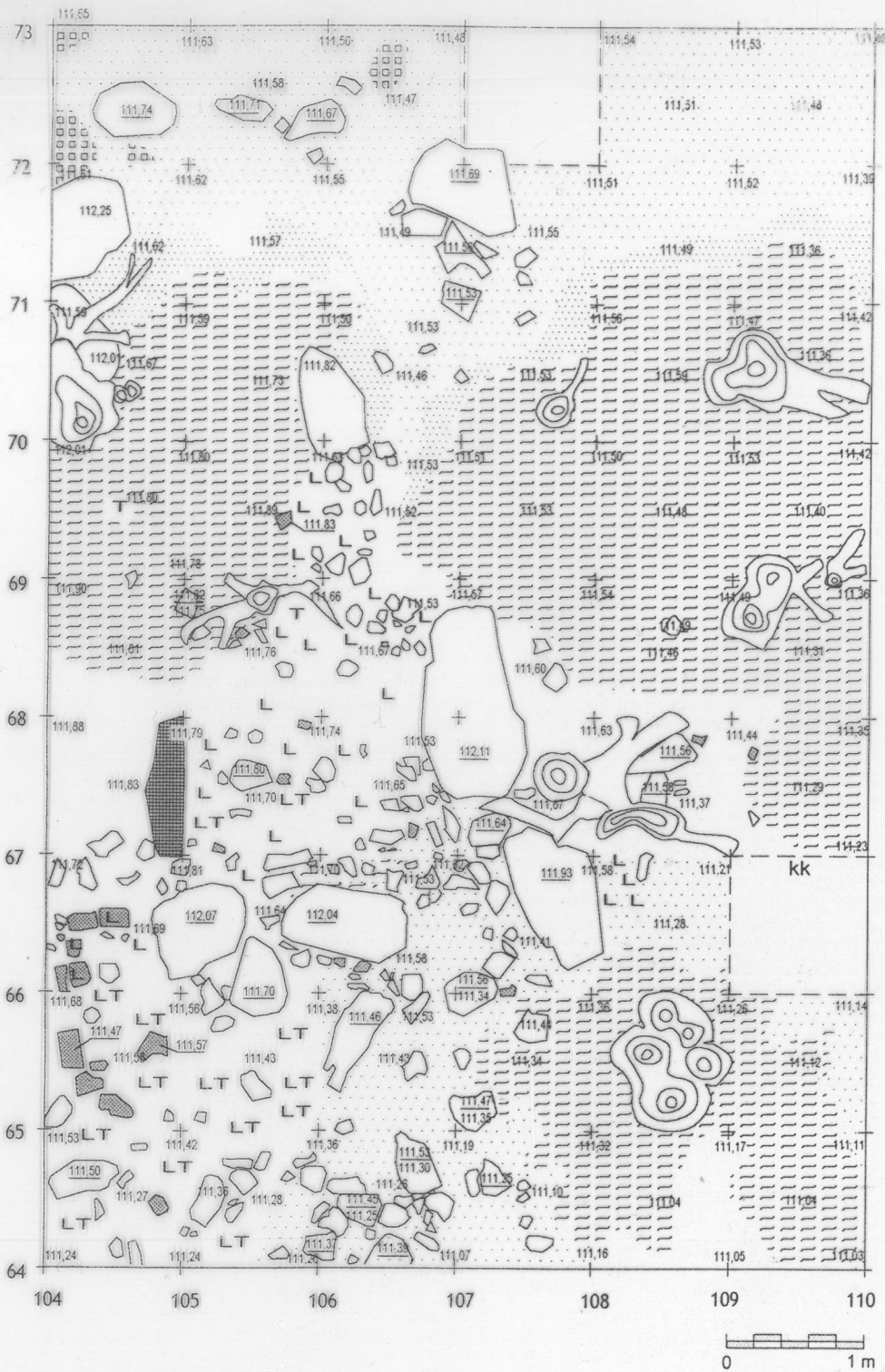

HÄMEENKOSKI. PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000	
Kartta: koe-oja; kaiv.alueen länsipuoli	
Koe-oja: profiili	
Turun yliopisto / Arkeologia	
Kp 112, 13 m mpy	Mk 1:50
Piirtäjä Nora Heinonen	
Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa	

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000	
Kartta 1	
Tapuli, itäosa: pintavaaitus	
Turun yliopisto / Arkeologia	
Kp 112,13 m mpy	Mk 1:50
Piirtäjä Leo Paljärvi	
Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa	

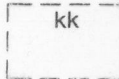
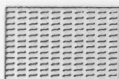

- kivi
- tiili
- kk vuoden 1997 koekuoppa
- kanto
- juurakko
- muurausta (hajoavaa), tiilenpaloja
- tiilenpaloja
- tiili-, laastimurskaa tummassa maannoksessa
- vaalea hiekka
- tumma hiekka
- humuksen sekainen tumma hiekka

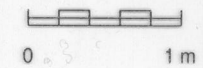
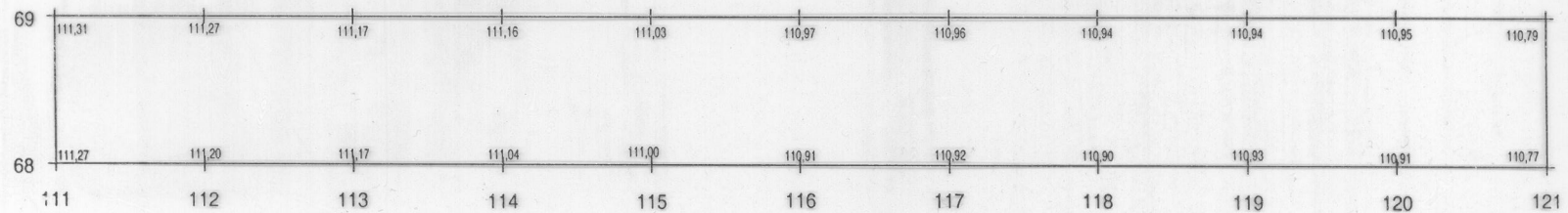
HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000	
Kartta 2	
Tapuli, itäosa: taso 0	
Turun yliopisto / Arkeologia	
Kp 112,13 m mpy	Mk 1:50
Piirtäjä Leo Paljärvi	
Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa	

- kivi
- kk vuoden 1997 koekuoppa
- kanto
- juurakko
- muurausta
- T L tiilimurskaa, laastimurskaa maannoksen seassa
- vaalea hiekka
- tumma hiekka
- humuksen sekainen tumma hiekka
- saven sekainen hiekka
- # # hiiltä

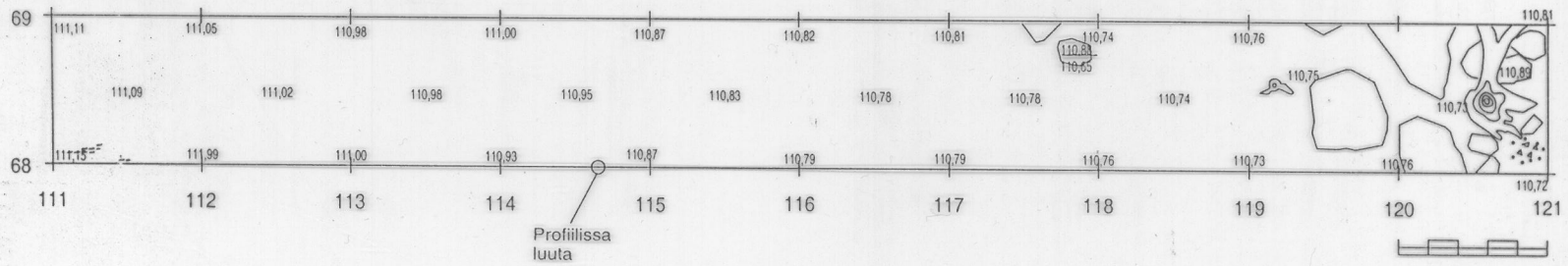
HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000	
Kartta 3	
Tapuli, itäosa: taso 1	
Turun yliopisto / Arkeologia	
Kp 112,13 m mpy	Mk 1:50
Piirtäjät Leo Paljärvi, Nora Heinonen	
Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa	

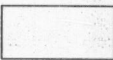

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000	
Kartta 6	
Koeaja: pintavaaitus	
Turun yliopisto / Arkeologia	
Kp 112,13 m mpy	Mk 1:50
Piirtäjä Leo Paljärvi	
Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa	

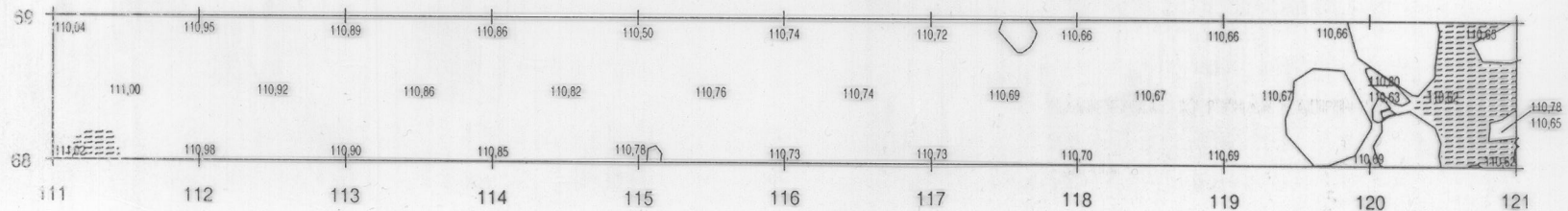

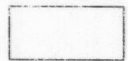
- kivi
- vaalea hiekka
- juurakko
- kanto
- tiilenpaloja

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000	
Kartta 8	
Koeoja: taso 1	
Turun yliopisto / Arkeologia	
Kp 112,13 m mpy	Mk 1:50
Piirtäjä Leo Paljärvi	
Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa	

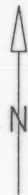
kivi

vaalea hiekka

juurakko

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000

Kartta 9

Koeoja: taso 2

Turun yliopisto / Arkeologia

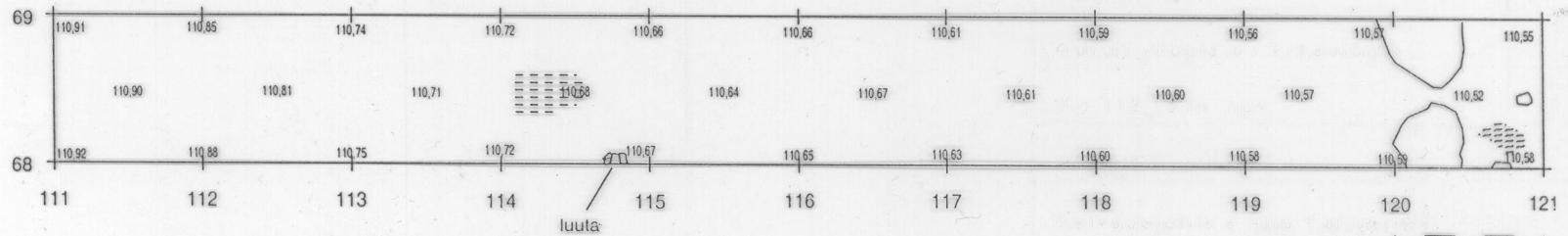
Kp 112,13 m mpy

Mk 1:50

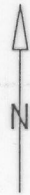
Piirtäjä Leo Paljärvi

Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa

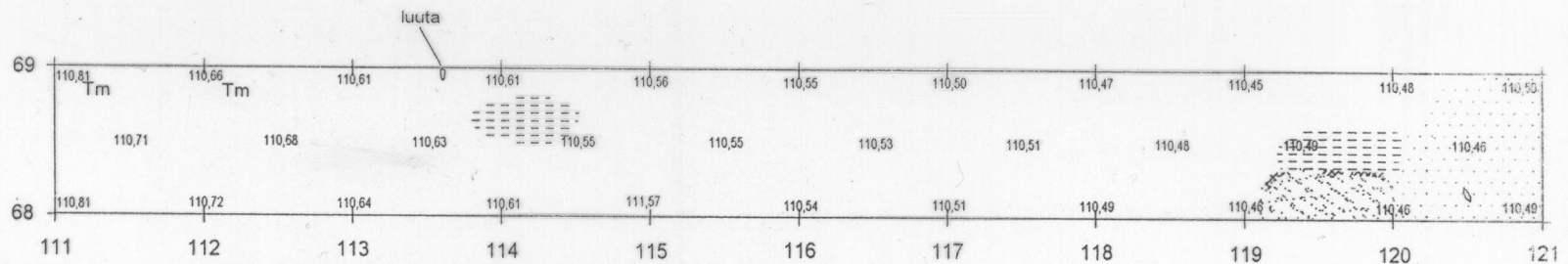

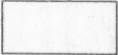
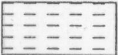

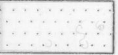

- kivi
- vaalea hiekka
- erittäin vaalea hiekka
- juurakko

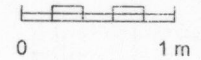
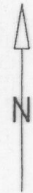

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000	
Kartta 10	
Koeoja: taso 3	
Turun yliopisto / Arkeologia	
Kp 112,13 m mpy	Mk 1:50
Piirtäjä Leo Paljärvi	
Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa	

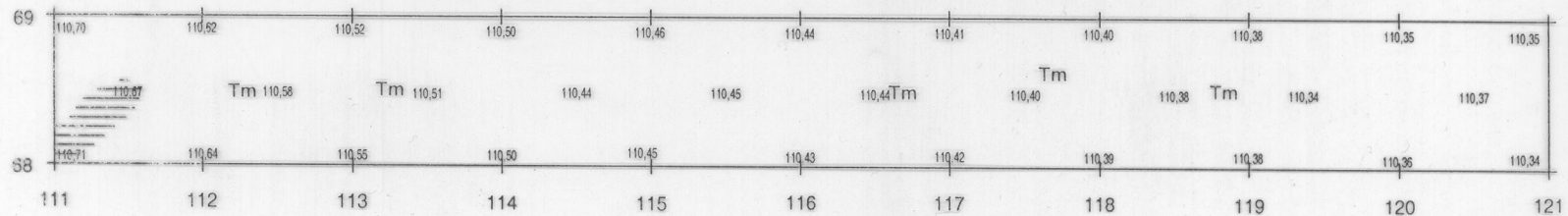

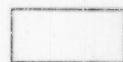

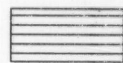
- kivi
- vaalea hiekka
- erittäin vaalea hiekka
- punertava hiekka
- tumma hiekka
- läikän tumma reuna
- Tm tiiltä muruina

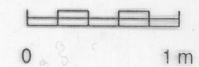
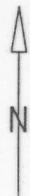
HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000	
Kartta 11	
Koeoja: taso 4	
Turun yliopisto / Arkeologia	
Kp 112,13 m mpy	Mk 1:50
Piirtäjä Leo Paljärvi	
Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa	

 vaalea hiekka

 savi

Tm tiiltä muruina niukasti

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000

Kartta 12

Koeoja: taso 5

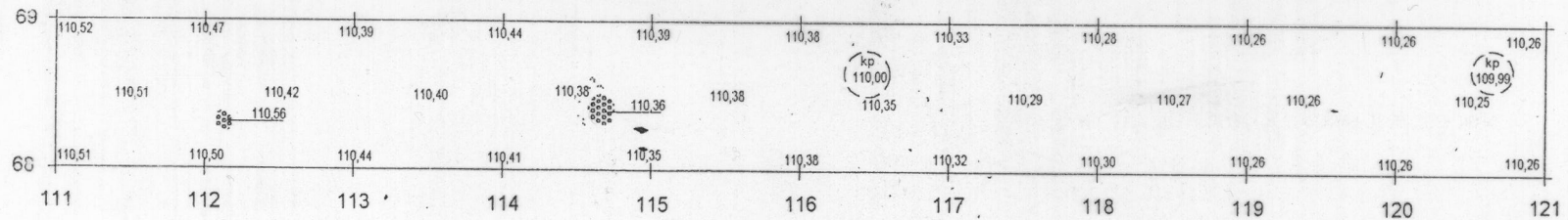
Turun yliopisto / Arkeologia

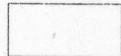

Kp 112,13 m mpy

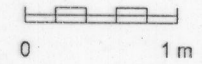
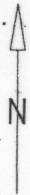
Mk 1:50

Piirtäjä Leo Paljärvi

Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa

- vaalea hiekka
- punertava hiekka
- maatonut puu
- luu
- koepisto

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000

Kartta 13

Koeoja: taso 6

Turun yliopisto / Arkeologia

Kp 112,13 m mpy

Mk 1:50

Piirtäjä Leo Paljärvi

Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa

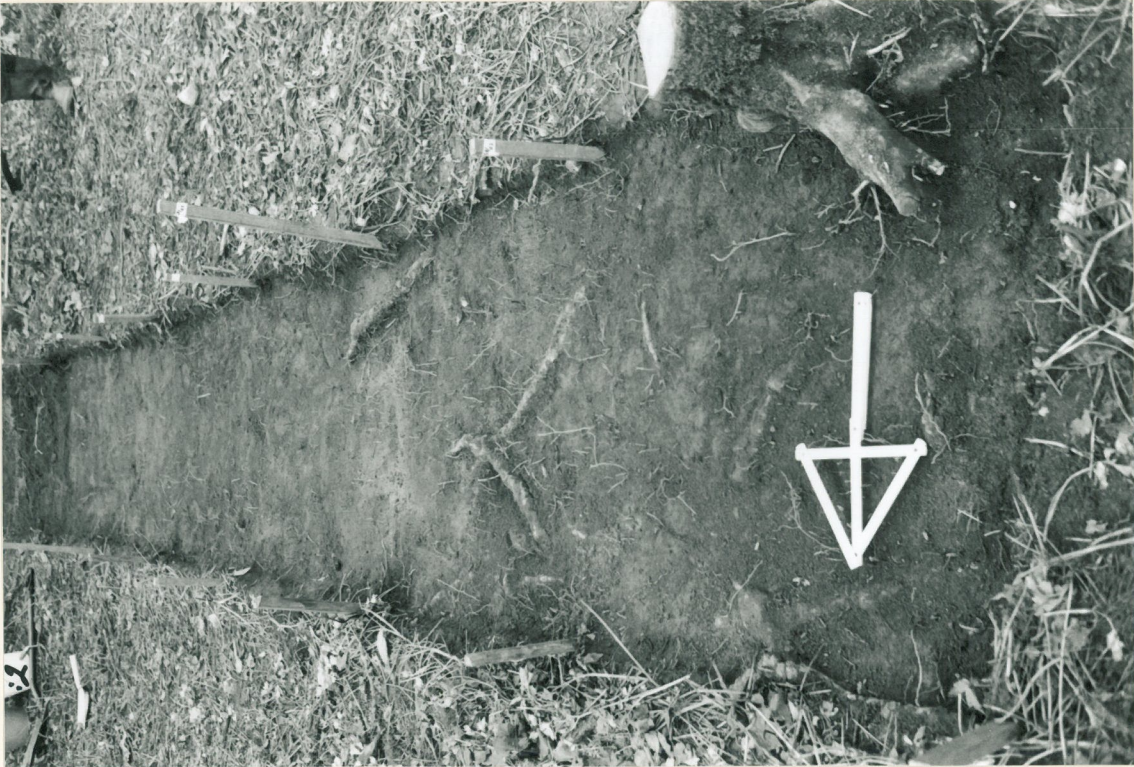

HÄMEENKOSKI. PYHÄN LAURIN KIRKKO 2000.	
Kartta: "Tapuli" 9m x 6m	
"Tapulin" pohjois- ja eteläosa: taso 2	
Turun yliopisto / Arkeologia	
Kp 112,13 m mpy	Mk 1:50
Piirtäjä Nora Heinonen	
Kaivausjohtaja Anu Kehusmaa	

HÄMEENKOJUN PYHÄN LAURIN KIRKKO

124571:2

124571:1

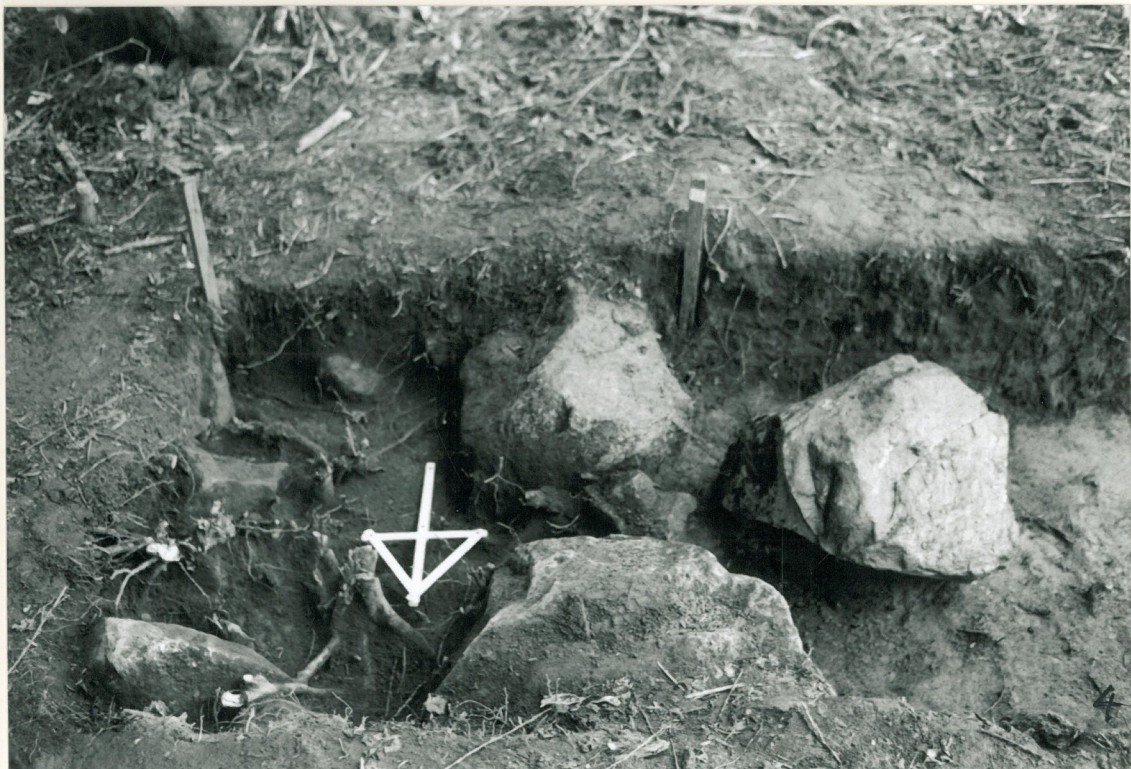
124571

HÄMPEENKOSKI
PYHÄN LAURIN
KIRKKO

124571:3

124571:4

Anu Kehusmaa 2000

HÄMEENKOSKI
PYHÄN LAURIN
KIRKKO

5 124571:5

6 124571:6

Anu Kehusmaa 2000

HÄMEENKOSKI
PYHÄN LAURIN
KIRKKO

124571: 7

124571: 8

Anu Kehusmaa 2000

91

HÄMEENKOTKI
PYHÄN LAURIN
KIRKKO

124571:9

10

124571:16

Anu Kehusmaa 2000

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO

124571: 11

124571: 12

124571:13

HÄMEENKOJOKI
PYHÄN LAURIN
KIRKKO

124571:14

Ann Kehusmaa 2000

HÄMEENKOJKI PYHÄN LAURIN KIRKKO

124571:16

124571:15

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO

124571:17

124571:18

HÄMEENKOSKI PUHTAN LAURIN KIRKKO

124571:19

124571:20

HÄMEENKOSKI PUHAN LAURIN KIRKKO

124571:21

124571:22

HÄMEENKOSKI

PYHÄN LAURIN KIRKKO

124571:24

124571:23

HÄMEENIKOSKI
PYHÄN LAUKIN
KIRKKO

124571: 25

124571: 26

Anni Kerasmaa 2000

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO

124571: 27

124571: 28

HÄMEENKOSKI
PYHÄN LAURIN
KIRKKO

29

124571: 29

30

124571: 30

Anu Kenuusmaa 2000

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO

124571:31

124571:32

124571: 33

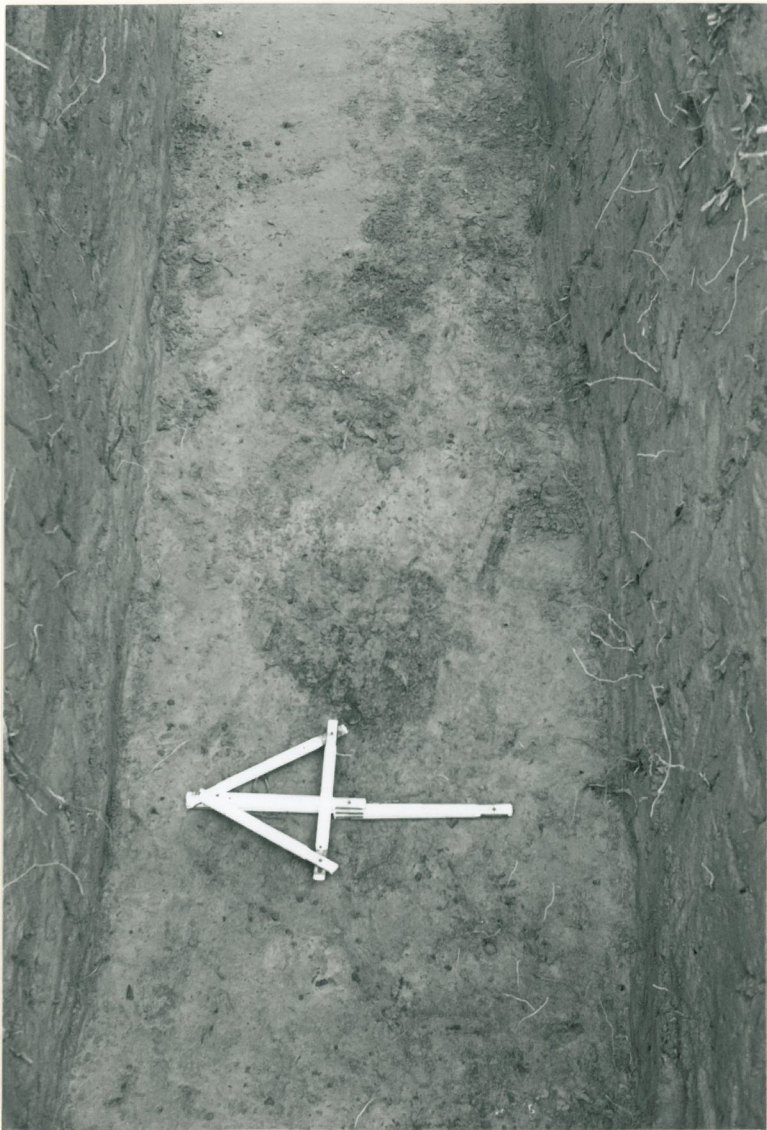

HÄMEENKOSKI
PYHÄN LAURIN
KIRKKO

124571: 34

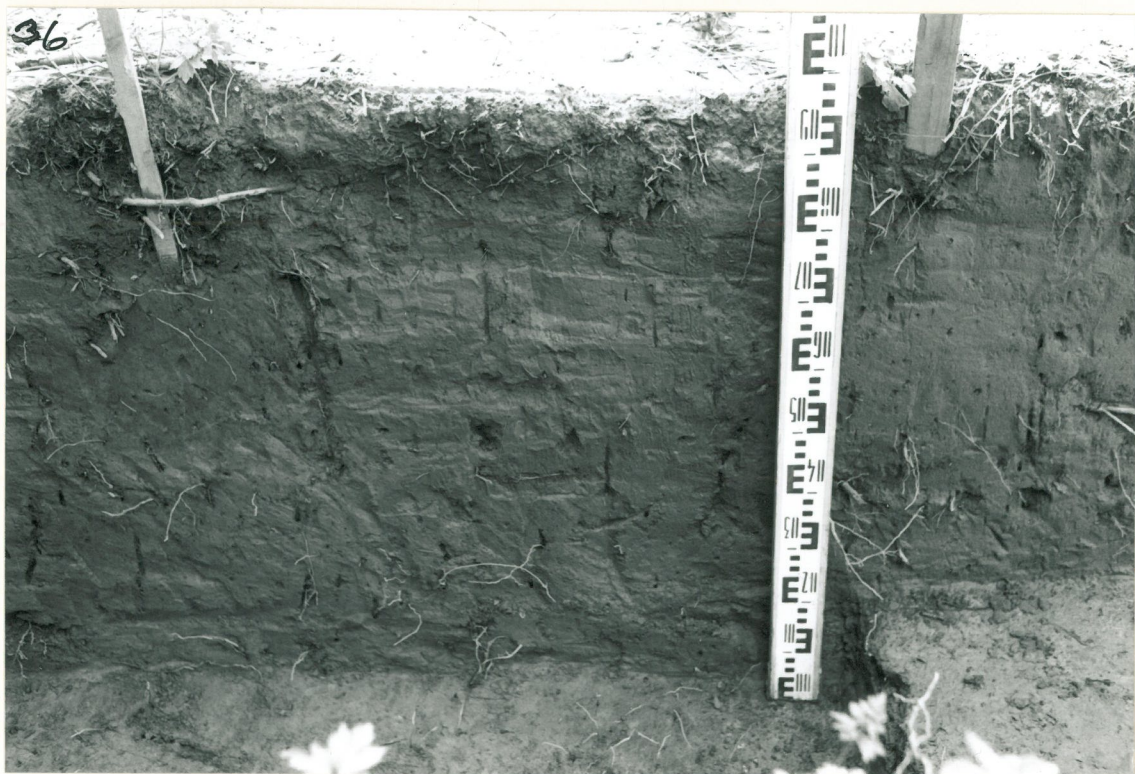
Anni Kekkonen 2000

HÄMEENKOSKI
PUHTAN LAURIN
KIRKKO

124571: 35

124571: 36

Ann Kehusmaa 2000

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO

124571: 38

124571: 39

HÄMEENKOSKI PUHTAS LAURIN KIRIKKO

124571:40

124571:41

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO

124571: 42

124571: 43

Anu Kehusmaa 2000

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO

124571:44

124571:45

HÄMEENIKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO

124571:46

124571:47

Ann Kerkusmaa 2000

HÄMEENKOSKI PYHÄN LAURIN KIRKKO

124571: 48

124571: 49